

Jaarverslag 2023

GRONINGER
KERKE

Inhoud

	Bericht Raad van Toezicht	03
	Inleiding directeur-bestuurder	09
1	Instandhouding	15
2	Groen Erfgoed	23
3	Overdrachten	27
4	Educatie	29
5	Activiteiten	35
6	Communicatie & PR	43
7	Vrijwilligers	49
8	Organisatie & Personeel	53
9	Financiën	59
10	Geconsolideerde jaarrekening	63
11	Bezit	95
12	Begunstigers	101
13	Gelieerde stichtingen & fondsen	103
	Colofon	107

Boven v.l.n.r. Nelleke IJssennagger-van der Pluijm, Errit Bekkering, Riksta Zwart (voorzitter).

Onder v.l.n.r. Cor Kool, Dominic Obi Ogugua (trainee ATANA), Ralph Steenbergen.

Bericht Raad van Toezicht

Met genoeg kijken we als Raad van Toezicht terug op het jaar 2023 dat werd gekenmerkt door uitdagingen en successen te midden van een turbulente wereld van oorlog en geweld en waarin nadrukkelijk aandacht werd gevraagd voor klimaatverandering.

In 2023 hebben we als Groninger Kerken gestreefd naar herstel en veerkracht. Ondanks de toenemende polarisatie die onze wereld lijkt te kenmerken, bloeiden onze kerken weer op met bruisende activiteiten. Dit succes kon alleen worden bereikt dankzij de aanzienlijke inzet van zowel onze organisatie als van toegewijde vrijwilligers, samen met de flexibele steun van onze partners. We hebben restauraties, onderhoudswerkzaamheden en nieuwe projecten voortgezet en geïnitieerd, waaruit de toewijding en betrokkenheid van alle betrokkenen voor de stichting blijkt.

In het licht van een dynamische wereld blijft het energielandschap een belangrijk aandachtspunt voor onze stichting. Onze imposante kerken vormen een uitdaging op het gebied van verwarming vanwege hun omvang. Daarom streven we ernaar om de energiekosten te verlagen door terug te keren naar de oorspronkelijke praktijk van minimale verwarming of door het uitzetten van kachels, waar mogelijk, maar ook om in dit kader creatief na te denken over wat er nog meer mogelijk is.

De Raad van Toezicht wil graag haar oprechte dank uitspreken aan onze donateurs, schenkers en degenen die een stichting of Fonds op Naam hebben opgezet.

Hun betrokkenheid en steun zijn van onschatbare waarde voor de stichting. Dankzij deze vormen van particuliere ondersteuning blijkt duidelijk dat ons cultureel erfgoed niet alleen leeft, maar ook actief wordt gebruikt en onderhouden, waardoor onze kerken als baken van betekenis een integraal onderdeel blijven van onze samenleving.

Overleg met de directeur-bestuurder en organisatie

De Raad heeft in het verslagjaar vier keer regulier vergaderd, aangevuld met één themavergadering. Voorafgaand aan de vergadering in mei kwam de Auditcommissie bijeen om met de directeur-bestuurder, controllers en accountant de jaarrekening te bespreken. In september kwam de Auditcommissie met de directeur-bestuurder en controllers bijeen om de begroting voor te bespreken.

Buiten de vergaderingen om hadden de voorzitter en individuele leden van de Raad regelmatig contact met de directeur-bestuurder.

Tijdens de reguliere vergaderingen werd het kwartaalverslag (directieverslag) van de directeur-bestuurder besproken, alsmede – indien actueel – individuele nieuwe projectvoorstellen of aardbevingsherstelprojecten. Deze worden altijd apart geagendeerd met bijbehorende begroting.

Via de kwartaalrapportages wordt de Raad uitgebreid geïnformeerd over ontwikkelingen op het gebied van beheer en behoud, groenmanagement, de activiteiten en projecten in de diverse kerken, educatie en onderzoek, pr en communicatie, vrijwilligersbeleid en uiteraard de financiële stand van zaken omtrent de lopende projecten. Ook relatiebeheer en het personeelsbeleid zijn onderdeel van deze rapportages.

De jaarlijkse excursie langs een aantal kerken vond plaats in het vroege voorjaar. Op deze wijze houdt ook de Raad van Toezicht feeling met de doelstellingen en het fysieke erfgoed van de stichting.

Onderling overleg en Governance Code Cultuur
Groninger Kerken onderschrijft de Governance Code Cultuur voor goed bestuur en toezicht en de Code Goed Bestuur en handelt overeenkomstig.

In deze verantwoordingsverklaring legt de Raad verantwoording af over drie algemeen geldende principes:

- Onderscheid de functies besturen en uitvoeren
- Optimaliseer de effectiviteit en de efficiency van bestedingen
- Optimaliseer de omgang met belanghebbenden

Daarnaast heeft de Raad speciale aandacht voor de Code Diversiteit & Inclusie, alsmede de Fair Practice Code, waarin een gelijkwaardige en veilige werkomgeving centraal staat, sollicitatieprocedures openstaan voor iedereen ongeacht geslacht of achtergrond en medewerkers, zzp'ers, stagiaires en bedrijven een eerlijke beloning krijgen voor het werk dat ze uitvoeren.

Om ook in de Raad van Toezicht meer bewustzijn te hebben voor diversiteit en inclusie, is er vol overtuiging gebruik gemaakt van de uitnodiging van ATANA om een jaar lang een leerplek te bieden aan een ATANA *board potential*. ATANA richt zich op het diversifiëren van besturen, raden van toezicht en raden van commissarissen. Het gaat om diversiteit in brede zin: culturele diversiteit, gender, beperking, seksuele oriëntatie, religie, sociaaleconomische status, opleidingsniveau en leeftijd.

Onderdeel voor de Raad was een 'verplichte' werksessie over inclusief leiderschap en de verrijking van iemand met een ander perspectief in het bestuur of Raad van Toezicht. Deze werksessie vond in het najaar van 2023 plaats met andere culturele instellingen uit de stad en provincie Groningen. De trainee die door ATANA met Groninger Kerken

wordt gematched kan hierdoor de theorie uit het ATANA-programma toepassen en kennismaken met de actuele praktijk van het toezicht houden. Hij is in januari 2024 begonnen.

De nevenactiviteiten van de leden van de Raad en de directeur-bestuurder en mogelijke belangenverstremming zijn besproken. De Raad en de directeur-bestuurder zijn alert op mogelijke ongewenste belangenverstremming. Bij nieuwe nevenactiviteiten wordt besproken of deze kunnen worden gecombineerd met het lidmaatschap van de Raad of de werkzaamheden van de directeur-bestuurder. Ook hebben er geen transacties plaatsgevonden tussen bestuurder, toezichthouders en de stichting anders dan voortvloeiend uit de functie.

De Raad besprak in eigen kring zijn eigen functioneren in januari 2023. Ter voorbereiding op de zelfevaluatie heeft de Raad een speciaal daartoe opgesteld evaluatieformulier met vragenlijst ingevuld en besproken. De Selectie- en Remuneratiecommissie voerde het jaarlijkse functioneringsgesprek met de directeur-bestuurder in april van 2024. De uitkomsten daarvan zijn mondeling gedeeld met de Raad van Toezicht.

In het bestuursverslag is een aparte paragraaf in hoofdstuk 8 opgenomen waarin Groninger Kerken toelicht hoe de principes worden toegepast.

Financiën

In de vergaderingen en bij de bespreking van de jaarrekening is uitgebreid aandacht besteed aan de financiële implicaties van het volatiele beursklimaat dat wordt beïnvloed door wereldwijde onrust. Tevens stond de impact van klimaatverandering op onze infrastructuur en natuurlijke omgeving regelmatig op de agenda. De risico's en kansen die voortvloeien uit deze ontwikkelingen met betrekking tot financiën, exploitatie en organisatie zijn zorgvuldig geanalyseerd en zijn integraal meegenomen in de voorbereidingen voor de komende beleidsperiode en het meerjarenbeleidsplan 2025-2028.

Auditcommissie

De Auditcommissie, bestaande uit Errit Bekkering (voorzitter) en Cor Kool, heeft uitgebreid overleg gevoerd met de directeur-bestuurder over financiële aangelegenheden, waarbij zij verslag uitbrengen aan de Raad. Dit heeft geleid tot een brede bespreking van financiële kwesties binnen de gehele Raad. De commissie heeft tweemaal vergaderd en onderhield

regelmatig contact met de directeur-bestuurder en controller. Belangrijke gesprekstema's waren de mogelijke effecten van de veranderende wereld, zoals inflatie, energieprijzen en arbeidsmarktkrapte, op beleggingen, financiën en organisatie. Daarnaast zijn de jaarrekening 2022 en de begroting 2023 uitvoerig behandeld. Tijdens de vergadering waarin de jaarrekening 2022 werd besproken, waren de externe accountant en controllers aanwezig, en werd tevens het Accountantsverslag 2022 behandeld. Andere prominente onderwerpen waren de (financiële) toekomstscenario's van de stichting en het meerjarenbeleidsplan 2025-2028. Ook hierover werd het afgelopen jaar uitgebreid gediscussieerd.

Samenstelling

Per 31 december 2023 heeft Elles Bulder haar functie als vicevoorzitter van de Raad en lid van de Selectie- en Remuneratiecommissie neergelegd in overeenstemming met afspraken binnen de Raad omtrent het rooster van aftreden. Gedurende haar tijd binnen zowel het bestuur als de Raad heeft zij zich met grote betrokkenheid en toewijding ingezet voor Groninger Kerken. Haar inbreng heeft merkbare invloed gehad op de bredere strategie van Groninger Kerken. De Raad is mevrouw Bulder erkentelijk voor haar jarenlange inzet en kijkt terug op een vruchtbare en plezierige samenwerking.

Ter invulling van de twee ontstane vacatures heeft de Raad profielschetsen opgesteld en een selectiecommissie samengesteld. Deze commissie, bestaande uit Riksta Zwart (voorzitter), Errit Bekkering en met Patty Wageman als toehoorder, heeft het voorstel voorbereid. Daarbij werd de commissie geadviseerd en ondersteund door een extern bureau. De vacatures zijn bekendgemaakt via twee nationale dagbladen, waarbij een externe partij als adviseur heeft gefungeerd gedurende het selectieproces.

Voor de positie met het profiel 'Erfgoed' is gezocht naar een onafhankelijke denker met expertise in de erfgoedwereld en/of monumentenzorg, of in de bredere culturele sector.

Voor de positie met het profiel 'Financiën' is het volgende profiel gehanteerd: een ervaren financieel expert met een achtergrond in vermogensbeheer en ruime ervaring in fondsenwerving. Helaas is er geen geschikte kandidaat gevonden voor dit profiel en deze zal daarom opnieuw worden opengesteld in 2024.

Na het ontvangen van reacties op de advertentie en het evalueren van kandidaten die via andere kanalen

waren voorgedragen, heeft de Selectiecommissie een shortlist opgesteld. In het derde kwartaal van 2023 zijn gesprekken gevoerd met de geselecteerde kandidaten. Aan de Raad is voorgesteld om Nelleke IJssennagger-van der Pluijm als nieuw lid te benoemen. Nelleke IJssennagger is sinds 2021 directeur-bestuurder van de Fryske Akademy, een onderzoeksinstituut voor Friese taal, cultuur en geschiedenis. De reacties op dit voorstel waren unaniem positief, waardoor de Raad Nelleke IJssennagger-van der Pluijm per 1 januari 2024 heeft benoemd tot lid van de Raad. Vanaf dezelfde datum heeft Dominic Obi Ogugua, afkomstig van ATANA, zich voor een periode van één jaar aangesloten als trainee bij de Raad van Toezicht vergaderingen.

Goedkeuring Jaarrekening

De jaarrekening voor het boekjaar 2023, opgesteld door de directeur-bestuurder, is gecontroleerd door Eshuis Registeraccountants, die een goedkeurende verklaring heeft afgegeven. Na ontvangst van deze controleverklaring en het accountantsverslag heeft de directeur-bestuurder de jaarrekening ter goedkeuring voorgelegd aan de Raad. De Raad heeft na zorgvuldige overweging de jaarrekening goedgekeurd, waarna de directeur-bestuurder van de Stichting Oude Groninger Kerken décharge is verleend.

Tot slot

We zijn dankbaar voor de inzet en toewijding van alle betrokkenen bij Groninger Kerken, die hebben bijgedragen aan het behalen van onze doelstellingen en het vervullen van onze missie en visie. Samen hebben we significante vooruitgang geboekt en waardevolle resultaten behaald, wat ons optimistisch stemt voor de toekomst.

Namens de Raad van Toezicht willen we onze oprechte dank uitspreken aan alle medewerkers, stakeholders en partners voor hun voortdurende steun en samenwerking gedurende het afgelopen jaar. We kijken uit naar een succesvolle voortzetting van onze gezamenlijke inspanningen en naar wat de toekomst ons zal brengen.

Groningen, 28 mei 2024

Raad van Toezicht

Riksta Zwart (voorzitter)

Errit Bekkering

Cor Kool

Ralph Steenberg

Nelleke IJssennagger-van der Pluijm

Dominic Obi Ogugua (trainee ATANA)

Samenstelling Raad van Toezicht

Riksta Zwart (1968), voorzitter (vanaf 1 juli 2022)

- Directeur-bestuurder N.V. Waterbedrijf Groningen
- Nevenfuncties
- Voorzitter Kernteam Water in de Circulaire Economie (KWR)
- Voorzitter Koninklijk Nederlands Waternetwerk (KNW)
- Voorzitter Stichting Gebroeders Hessefonds
- Commissaris Holding Nationale Goede Doelen N.V.
- Commissaris Cogas N.V.
- Commissaris Friese Ontwikkelingsmaatschappij (FOM)
- Lid Innovatieraad Vechtstromen
- Bestuurslid Waterinnovatiefonds NWB
- Bestuurslid Eemsdelta Green
- Bestuurslid MOW|Museum de Oude Wolden
- Bestuurslid Stichting Het Hervormd Weeshuis Zwolle

Errit Bekkering (1962)

- Business Development Manager N.V. NOM (tot en met 31 mei 2023)
- Directeur-bestuurder Stichting Roemte (met ingang van 1 februari 2024)

Nevenfuncties

- Lid Raad van Toezicht Stichting Cadanz Welzijn

Elles Bulder (1960), vicevoorzitter

(tot en met 31 december 2023)

- Directeur Onderzoeksbureau Elles Bulder
- Lector Hanzehogeschool Groningen
- Nevenfuncties
- Vicevoorzitter Commissie Wetenschappelijke Integriteit Hogescholen Noord-, Midden- en Oost-Nederland
- Lid Stuurgroep van de ‘Kennistafel Leefbaar & kansrijk Groningen’
- Lid Raad van Toezicht Cultuurhuis De Klinker
- Adviseur Claes van Gorcum Fonds
- Lid Raad van Commissarissen Stichting Roemte

Cor Kool (1982)

- Asset Manager Stichting Woonconcept
- Nevenfuncties
- Bestuurslid Vereniging Dierenambulance Groningen

Nelleke IJssennagger-van der Pluijm (1986)

(met ingang van 1 januari 2024)

- Directeur-bestuurder van de Fryske Akademy
- Nevenfuncties
- Raad van Toezicht Stichting Nootstroom
- Bestuur Ritske Boelema Gasthuis

Ralph Steenbergen (1974)

- Eigenaar en directeur NESK
- Directeur Noordelijk Grondbezit
- Nevenfuncties
- Lid Kerngroep Economisch Platform – Regio Groningen-Assen

Rooster van aftreden	Geboortjaar	Benoemd	Herbenoemd	Herbenoeming	Max. zittingsduur tot
Errit Bekkering	1962	2019	2023	-	2027
Elles Bulder	1960	2013	2017	2021	2024
Nelleke IJssennagger-van der Pluijm	1986	2024	-	-	2032
Cor Kool	1982	2012	2016	2020	2024
Ralph Steenbergen	1974	2022	-	-	2030
Riksta Zwart	1968	2022	-	-	2030

Profielschets Raad van Toezicht

Deze profielschets is opgesteld op basis van de statuten van de Stichting Oude Groninger Kerken ('de stichting') en de relevante bepalingen uit de Governance Code Cultuur.

Stichting Oude Groninger Kerken

De doelstelling van de stichting is het in stand houden van historische kerkgebouwen in de provincie Groningen en het bevorderen van belangstelling en gebruik ervan. Naast hun historische waarde dienen deze kerken traditioneel ook als ontmoetingsplaatsen. Om de interesse en het gebruik van de kerken te vergroten, voert Groninger Kerken een actief beleid op het gebied van publieksbereik en educatie.

Op dit moment beheert de stichting 101 kerken, 2 synagogen, 62 kerkhoven en 9 (vrijstaande) torens, en dit aantal blijft groeien. Deze Groninger kerken vertegenwoordigen vaak eeuwenoude architectonische schatten. Het werk van de stichting wordt uitgevoerd door een team van 22 medewerkers (17,33 fte), in samenwerking met meer dan 600 vrijwilligers. Het kantoor van de stichting is gevestigd in de stad Groningen, in één van de kerken die zij beheert.

Als Professionele Organisatie voor Monumentenbehoud (POM) ontvangt de stichting een SIM-subsidie (Subsidieregeling Instandhouding Monumenten), die ongeveer 60% van de totale kosten van meerjarenonderhoud dekt. De overige 40% moet door de stichting zelf worden opgebracht. Daarnaast geniet de stichting een culturele ANBI-status en heeft zij het CBF-keurmerk. Jaarlijks wordt de stichting door het CBF getoetst, terwijl de POM-status tweejaarlijks wordt gemonitord.

Omvang en samenstelling

De Raad van Toezicht ('de Raad') bestaat uit minimaal vijf en maximaal zeven leden. Gezien de omvang van de organisatie acht de Raad op dit moment vijf leden voldoende. De voornaamste taak van de Raad is toezicht houden op het beleid van de directeur-bestuurder en op de algemene gang van zaken binnen de stichting en de aan haar verbonden organisaties. Tevens staat de Raad de directeur-bestuurder bij met advies. Bij de samenstelling van de Raad wordt gestreefd naar diversiteit, met aandacht voor leeftijd, etnische achtergrond en geslacht. Ook wordt er rekening gehouden met een sterke verankering in de (Groningse c.q. noordelijke) gemeenschap, kennis van de lokale werkcultuur en bekendheid met lokale belangen.

Bovendien wordt erop toegezien dat er een breed scala aan maatschappelijke en deskundige kennis vertegenwoordigd is.

De Raad is in staat om zijn taken, zoals vastgelegd in de wet, de statuten, de Governance Code Cultuur en andere regelgeving, op verantwoorde wijze uit te voeren. Deskundigheid en ervaring op financieel, economisch en op het gebied van marketing moeten gespreid aanwezig zijn. Voorts is deskundigheid ten aanzien van de monumenten- en erfgoedsector op de voor de stichting specifieke soort van activiteiten belangrijk.

Benoeming

De leden worden benoemd door de Raad.

Onafhankelijkheid, deskundigheid en functioneren

Het goed functioneren van de Raad is sterk afhankelijk van de onafhankelijkheid van de leden. De samenstelling van de Raad zorgt ervoor dat de leden onafhankelijk van elkaar, van de directeur-bestuurder en van eventuele deelbelangen kunnen functioneren als effectieve toezichthouders en adviseurs. Bij de benoeming van leden dient de Raad ervoor te zorgen dat er geen belangenconflicten of verstrengelingen van belangen zijn. Leden van de Raad hebben een brede kijk op zaken en staan open voor maatschappelijke ontwikkelingen.

Leden van de Raad dienen in staat te zijn en voldoende tijd te hebben om het beleid van de directeur-bestuurder en de algemene gang van zaken binnen de stichting tijdig en op adequate wijze te controleren. Ze kunnen de directeur-bestuurder adviseren bij de voorbereiding en uitvoering van het beleid en een stimulerende rol spelen. In het geval van afwezigheid van de directeur-bestuurder moeten de leden in staat zijn om passende maatregelen te nemen voor de leiding van de stichting.

Bij de samenstelling van de Raad wordt gestreefd naar een diversiteit aan deskundigheid op verschillende gebieden, zoals:

- Erfgoed-, monumenten- en cultuursector (ook vereist voor de POM-status);
- Financiën en economie;
- Marketing;
- Juridische expertise;
- Management en organisatie;
- Vastgoedexpertise.

Het voorzitterschap is niet noodzakelijk gebonden aan een van deze categorieën. De Raad is van mening dat de benodigde deskundigheidsgebieden voldoende vertegenwoordigd zijn in de huidige samenstelling.

Inleiding directeur- bestuurder

Voor u ligt het jaarverslag 2023. Een jaar dat wordt gekenmerkt door mooie ontwikkelingen binnen Groninger Kerken, met vele activiteiten door professionals en vrijwilligers die werden bezocht door donateurs en bezoekers uit het hele land. Groninger Kerken is dan ook trots op de bijdrage die het levert op het gebied van het beheer en behoud van ons culturele erfgoed, en het onderzoek daarnaar dat varieert van (bouw)technisch en klimatologisch onderzoek tot (kunst)historisch onderzoek.

Onze bijdrage gaat echter verder dan die twee zeer belangrijke aspecten, want het feit dat ons erfgoed door vele handen wordt gedragen, verstevigt leefbaarheid van de regio en geeft betekenis aan de wereld van vandaag.

Groninger Kerken is er voor iedereen. Daarom stonden evenals in voorgaande jaren de deuren van onze kerken vanaf april weer grotendeels open. Het blijft een van de belangrijkste contactmomenten voor bezoekers met onze stichting, temeer omdat wij als stichting landelijk een van de weinige zijn die ons monumentale erfgoed zo structureel open stellen. De doelstelling blijft daarom van kracht om onze kerken te delen met een groot publiek, door educatie en een breed scala aan culturele en maatschappelijke

activiteiten te initiëren, om zo ons erfgoed levend te houden en draagvlak te creëren voor wat onze kerken van oudsher zijn: ontmoetingsplaatsen voor iedereen. Het blijft belangrijk om hier te benadrukken dat we ons bestaan als stichting zo kunnen rechtvaardigen en er zo voor kunnen zorgen dat we de gebouwen en het groen in goede staat houden. We streven ernaar bij te dragen aan de leefbaarheid van een dunbevolkt gebied en bewoners en toeristen het hele jaar door een culturele beleving te bieden.

Elk jaar weer beseffen we hoe groot onze verantwoordelijkheid is om zoveel kerken, dit jaar zijn het er 101, voor de eeuwigheid te conserveren en te gebruiken. Een verantwoordelijkheid die we om de vier jaar uitgebreid inhoudelijk onder de loep

Gebrandschilderd glas met een afbeelding van de toren van Wirdum.

nemen, maar die in de algehele bedrijfsvoering deel uitmaakt van ons DNA. Het adagio ‘sober doch doelmatig’ dat ons in 2013 de POM-status opleverde, blijft onze richtlijn voor onderhoud en restauratie. De voorwaarden die aan de POM-status en ons CBF-keurmerk verbonden zijn, volgen we met zorg. De onderhoudsstaat waarin onze kerken verkeren blijft onverminderd hoog. Door continue aandacht voor instandhouding (onderhoud en restauratie) zijn en blijven onze kerken daadwerkelijk pareltjes in het Groninger landschap en blijft de term ‘bakens van betekenis’ nog altijd van kracht. Het groen rondom onze kerken is steeds meer onlosmakelijk verbonden met het gebouw zelf. Klimaatveranderingen dagen ons uit om het ‘groen’ en het ‘rood’ integraal aan te pakken. Zo zorgt biodiversiteit bijvoorbeeld voor een gezonde, mooie en veelzijdige omgeving; een goede afwatering of juist een goede watervoorziening zorgt voor gezonde bomen en stevige wierden, die op hun beurt weer bijdragen aan een solide drager voor onze eeuwenoude kerken.

Deze transitie is niet alleen technisch uitdagend maar ook financieel. Vanuit dat oogpunt is het goed om te constateren dat onze vermogenspositie met dank aan de beleggingsresultaten het afgelopen jaar is verbeterd. Wel blijft er zorg over de combinatie van aardbevingssschadeherstel, verduurzaming en het tempo waarin deze ontwikkelingen kunnen plaatsvinden.

Hoogtepunten 2023

Overschild

Het startsein voor de versterking van de kerk van Overschild werd dit jaar na jaren van onderhandeling, fondsenwerving, uitstel en veel overleg dan eindelijk gegeven. Met recht een mijlpaal in de geschiedenis van de stichting waar het gaat om aardbevingsherstel. In 2024 vinden de echt grote ingrepen plaats en wordt de kerk tijdelijk opgetild om daarna op schokdempers te worden gezet om aardbevingssschade in de toekomst te minimaliseren en het liefst te voorkomen.

't Zandt

De start van het aardbevingsherstel van deze kerk kan als een ander hoogtepunt worden beschouwd van instandhouding. De werkzaamheden die zowel aardbevingsherstel als restauratie behelzen, worden in 2024 afgerond.

Educatie

In deze woelige tijden blijft dialoog het belangrijkste instrument om met elkaar in contact te blijven. Jong geleerd is oud gedaan en dat geldt voor onze

projecten *Feest! Weet wat je viert*, als ook het nieuwe debatproject *Weet wat je zegt* dat in samenwerking met Museum Catharijneconvent werd ontwikkeld en in 2024 zal uitmonden in een mooie dialoog-battle. Dat jongeren hierin toonaangevend kunnen zijn, bleek ook weer uit de voorbereidingen van dit project.

Akerk

Voor het eerst sinds de vernieuwde programmering van de Akerk, kon een volledig jaar worden gedraaid. Dit gaf vreugde en goede energie, waardoor de Akerk steeds meer een bruisende locatie in de stad Groningen wordt die steeds meer mensen weten te vinden. De programmering bestond uit twee tentoonstellingen: *Zwijgend Goud* met aandacht voor onze eigen collectie en de samenwerking met Noorderlicht in de tentoonstelling *REGENERATE*.

Ook de tweede viering van Keti Koti was een groot succes dat opnieuw vele nieuwe bezoekers naar onze stichting bracht. Los van de festiviteiten zorgt onder meer Keti Koti voor een vergroting van het bewustzijn van nieuwe historische perspectieven op ons erfgoed.

Op bouwkundig vlak bleven we werken aan een duurzaam gebruik van de kerk die ook de functionaliteit en ambities van de Akerk ten goede komt. Zo kwamen we in samenwerking met Musica Mundana tot een definitief schetsontwerp met bijbehorende inschatting van de kosten. Hierover is met verschillende stakeholders gesproken en zullen in 2024 de opgehaalde reacties worden verwerkt om het project weer een stap verder te brengen.

Overige activiteiten

De activiteiten die de Plaatselijke Commissies zelf ontplooiën in hun eigen kerk creëren een permanente binding met de inwoners van het dorp of omgeving, maar zorgen zo ook voor levendigheid en woongenot. Ze maken het mogelijk dat iedereen onze kerken kan bezoeken, want zij zijn degenen die elke dag de deur van de kerk open zetten. De vrijwilligers van Groninger Kerken zijn ons maatschappelijke baken.

Het Ziltepad startte met een pilot waarbij een klein deel van de route langs de Waddenkust kon worden gelopen op de grens van Groningen en Friesland. Dit initiatief van Groninger Kerken en Stichting Alde Fryske Tsjerkeren staat in het teken van slow tourism en bezinningstoerisme waarbij op de wandelroutes aandacht voor erfgoed, cultuur, natuur en landschap samenkomen. Niet alleen onze kerken langs de route spelen hierin een grote rol, ook de dorpskernen

dragen bij aan het slagen van dit project. Van de 150 wandelaars die nodig waren om de pilot te laten slagen, wandelden meer dan 500 mensen de route. Dit leverde waardevolle informatie op voor het verder ontwikkelen van Het Ziltepad dat in 2024 een vervolg krijgt.

Warme Groninger Kerken ontstond als gevolg van de energiecrisis en is een voorbeeld van hoe deze op een positieve en creatieve manier kon worden opgelost. Tijdens een brainstormsessie met House of Design en GROFF is het idee ontstaan om in samenwerking met de Plaatselijke Commissies en de community van de andere twee organisaties Warme Groninger Dekens te ontwikkelen. Deze dekens worden gemaakt van hergebruikte materialen en zorgen ervoor dat bezoekers van activiteiten in de kerk zich kunnen verwarmen. Daarnaast is er ook het plan geopperd om een Warme Groninger Kerken Stooftje van Groninger klei te ontwikkelen. In 2023 zijn er voldoende financiële middelen verworven om de pilot in 2024 te kunnen starten.

In samenwerking met SPOT Groningen werd opnieuw een serie concerten onder de titel *ODE* georganiseerd in diverse kerken in de provincie. Doel is podiumkunst te brengen op unieke locaties als ode aan de plek, de kunst en de mensen die het maken en ervan genieten. Festival *Terug naar het begin* was opnieuw een groot succes en vele bewoners en bezoekers wisten hiervoor de weg naar onze kerken te vinden.

Vooruitblik 2024

De zorg om het klimaat, gekoppeld aan de energielasten en de onzekere situatie in de wereld zijn ook in 2023 helaas niet geweken en zullen doorwerken in 2024. Het blijft daarom voor onze organisatie van belang met elkaar en met de Raad van Toezicht in gesprek te blijven over hoe we deze uitdagingen nu en in de toekomst het hoofd kunnen bieden. Dit doen we door nieuwe strategieën en innovatieve oplossingen te ontwikkelen om ze vervolgens toe te passen voor zover dit voor onze rijksmonumenten mogelijk is.

Daarnaast zijn we ook in 2024 met diverse bedrijven en (onderzoeks)instellingen in gesprek om uit te vinden welke verduurzamingsmethoden voor welke kerk geschikt zijn. Al deze aspecten hebben we inmiddels geadresseerd in een toekomstvisie en meerjarenbeleidsplan 2025-2028 dat in januari 2024 is ingediend bij de Kunstraad van de gemeente en provincie Groningen.

De krapte op de arbeidsmarkt en de schaarste van materialen blijven ook voor 2024 een gegeven waarmee we rekening moeten houden en die op het onderhoud en de bedrijfsvoering effect zullen blijven hebben. Het is een risicoanalyse die we op het financiële vlak nauwkeurig bijhouden, zodat we kunnen sturen wanneer dat nodig is. Reden temeer om ons ook te profileren als instelling waar studenten ervaring op kunnen doen of onderzoek kunnen verrichten om jongeren bewust te maken van de betekenis van erfgoed voor een open en leefbare maatschappij. Samenwerking met kennisinstellingen en opleidingen zijn daarom van groot belang. Het bewustwordingsproces geldt niet alleen voor de jongere generatie, ook de oudere generatie willen we blijven interesseren in ons erfgoed en bijbehorende activiteiten.

Daarom hebben we besloten om in 2024 en de daaropvolgende jaren te onderzoeken in hoeverre we onder de paraplu van de op te richten Groninger Kerken Academie opleidingen uit Noord-Nederland (MBO, HBO, WO), cursussen, excursies, gespecialiseerde bedrijven en restauratieateliers bij elkaar kunnen brengen. Op deze manier willen we een nieuwe generatie inspireren om zich in te zetten voor het beheer en behoud van ons erfgoed in de toekomst. Hierin zoeken we samenwerking met zowel de opleidingen zelf als met de provincie en gemeente.

Voor 2024 staan er, zoals eigenlijk elk jaar, ongeveer 15 projecten in de planning, die met SIM-subsidie worden opgepakt. Het betreft hier onderhoud, al dan niet in combinatie met bevestigingsschadeherstel. Daarnaast worden projecten opgepakt die niet onder de SIM-subsidie vallen en die we op eigen kosten uitvoeren.

Over SIM-subsidies voor grote stadskerken en andere grote rijksmonumenten zijn we als Grote Kerken Overleg (GKO), evenals de Federatie Instandhouding Monumenten (FIM) en de Vereniging Behoud Monumentale Kerken (VBMK), blijvend in overleg met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Doorbestedingen die zich al langere tijd in verschillende stadia van voortgang bevinden, worden ook dit jaar verder ontwikkeld. De voortgang varieert van het maatschappelijk draagvlak creëren voor de plannen (bijvoorbeeld Garsthuizen) tot het vinden van financieel draagvlak voor projecten als Obergum en Onderdendam, het verder uitwerken van ideeën (bijvoorbeeld Kropswolde, Ulrum of de Akerk).

In 2023 zijn op het gebied van duurzaamheid en groenmanagement verschillende projecten van start gegaan die een lange looptijd hebben en ook in 2024 zullen doorlopen. Het gaat hier bijvoorbeeld om groen op kerkhoven, biodiversiteit, bomen kweken en creëren van pilots op het gebied van energietransitie.

Culturele en maatschappelijke projecten die worden opgepakt door onze vrijwilligers, maar ook door de Akerk of vanuit Groninger Kerken zullen ook in 2024 doorgang vinden mits de financiële dekking hiervoor is gevonden.

Financiën

Terugkijkend op 2023 kan worden geconcludeerd, dat de Stichting Oude Groninger Kerken het jaar heeft afgesloten met een positief beleggingsresultaat van € 1.628.237. Zie ook pagina 63 in dit jaarverslag. Dit heeft rechtstreeks effect gehad op het exploitatieresultaat van 2023, dat met een positief resultaat van € 144.628 werd afgesloten.

Er is voor 2024 een begroting opgesteld die uitgaat van een onttrekking van de reserve als bron van inkomsten van € 1.527.890. Ondanks deze onttrekking verwacht de stichting, mede gezien de huidige liquiditeitspositie en het behoudend inschatten van verschillende exploitatiebaten, gedurende het komende boekjaar geen liquiditeitsproblemen.

Vrijwilligers, donateurs, fondsen en overheden

Vrijwilligers, donateurs, fondsen en overheidsinstanties zijn allemaal essentiële partners voor Groninger Kerken. We streven naar nauwe samenwerking met andere erfgoedstichtingen, musea, universiteiten en scholen. Het is verheugend dat we kunnen rekenen op sterke ondersteuning vanuit alle lagen van de samenleving.

Het succes van onze inspanningen wordt niet alleen bepaald door onze eigen inzet; we zijn dankbaar voor de toewijding van meer dan 600 vrijwilligers. Deze groep is verspreid over Plaatselijke Commissies, Specialiteitencommissies, ons kantoor en zorgt voor het behoud van ons groen en archeologisch erfgoed.

Het is belangrijk te benadrukken dat de activiteiten van Groninger Kerken niet mogelijk zouden zijn zonder de genereuze financiële steun van diverse subsidiegevers, fondsen, overheden, particuliere schenkers en 6042 donateurs. We willen onze oprechte dank uitspreken aan al deze partijen.

In de komende hoofdstukken zullen we gedetailleerd verslag uitbrengen over onze activiteiten. Hierbij wordt de nadruk gelegd op de samenwerking tussen alle betrokkenen binnen de stichting en met externe partners. Wij hopen dat u veel plezier zult beleven aan het lezen van ons jaarverslag.

Groningen, 28 mei 2024

Patty Wageman
Directeur-bestuurder

“Elk jaar weer beseffen we hoe groot onze verantwoordelijkheid is om zoveel kerken voor de eeuwigheid te conserveren en te gebruiken.”

De eerste deken voor Warme Groninger Kerken ligt onder de naaimachine.

1

Instandhouding

In 2023 zijn diverse onderhouds- en restauratieprojecten uitgevoerd aan de kerken van Groninger Kerken. Het onderhoud wordt georganiseerd volgens een cyclus waarbij iedere kerk eens per zes jaar aan bod komt. Afhankelijk van de onderhoudsstaat worden werkzaamheden ingepland, zoals een schilderbeurt die gemiddeld eens in de zes jaar nodig is. Daarnaast worden ook incidenteel noodzakelijke werkzaamheden uitgevoerd. Met een totaal van 101 kerken zijn er per jaar ongeveer 15 kerken waar een onderhoudsproject plaatsvindt. De financiering van deze projecten is voornamelijk gebaseerd op de SIM-subsidie.

Groninger Kerken beschikt over de POM-status, waardoor onze stichting in staat is om onze rijksmonumentale kerken goed te kunnen onderhouden. Deze status biedt voordelen bij het aanvragen van de SIM-subsidies. Daarnaast heeft Groninger Kerken een voorbeeldfunctie op het gebied van goed eigenaarschap en opdrachtgeverschap, wat de overheid met deze POM-status wil stimuleren. De stichting moet zelf voldoen aan verschillende criteria op het gebied van kwaliteitsborging, financiën en de staat van de monumenten. Dit houdt onder meer in dat alleen wordt samengewerkt met externe bedrijven die beschikken over jarenlange ervaring en/of de benodigde certificering hebben. Dit geldt zowel voor aannemers, restauratiearchitecten als restauratieateliers, en bouwbedrijven. Allen staan garant voor de kwaliteit van hun werkzaamheden, die voldoen aan de behandeling die de monumenten vereisen en die Groninger Kerken eist op grond van zijn POM-status.

Als gevolg van de klimaatverandering worden we al enkele jaren geconfronteerd met de gevolgen van uitdroging en inklinking van de ondergrond. De veranderende grondwaterstand als gevolg van bodemdaling en lange droge zomers heeft hiertoe bijgedragen. Daarom zijn we in overleg getreden met de overheid, waaronder het Rijk en de waterschappen, om gezamenlijk het onderzoek te starten naar deze problematiek en om tot passende maatregelen te komen. We streven ernaar om de impact van de veranderende omstandigheden op onze kerken en kerkhoven te minimaliseren en om duurzame oplossingen te vinden voor het behoud van ons erfgoed.

De provincie Groningen neemt deel aan het Interreg-project MOMAr (*Models of Management for Singular Rural Heritage*). Groninger Kerken is een van de partners van de provincie Groningen binnen dit project.

Kloosterkerk in Thesinge in de steigers voor onderhoud en herstel bevingsschade.

Tijdens een bezoek in 2022 hebben vertegenwoordigers van Groninger Kerken de Europese deelnemers ontvangen in de Schoolkerk Garmerwolde, de Doopsgezinde kerk en Hippolytuskkerk in Middelstum. Dit jaar vond de eindconferentie van het project plaats in Zaragoza, waarbij de bouwkundige van Groninger Kerken deel uitmaakte van de Groningse delegatie.

De Diocese of Helsingør bracht in het voorjaar een werkbezoek aan Groninger Kerken. Zij waren zeer geïnteresseerd in de wijze waarop Groninger Kerken historische kerkgebouwen behoudt, beheert en een brede bestemming geeft. Samen met het Kirkefondet werden de Schoolkerk in Garmerwolde, de hervormde kerk van Thesinge en de herbestemde kerk van Klein Wetsinge bezocht. Tijdens dit bezoek hebben de gasten kennisgemaakt met de diverse en uiteenlopende gebruiksmogelijkheden van deze kerken.

Restauraties

Kerk Noordbroek

De gewelfschilderingen in de kerk van Noordbroek zijn dringend toe aan een grootschalige restauratie. De kerk onderging in de jaren zeventig van de vorige eeuw een uitgebreide restauratie, waarbij onder de witkalklagen van de muren en gewelven minstens twee historische decoratieve afwerkperiodes aan het licht kwamen. Het is bijna 50 jaar geleden sinds de schilderingen voor het laatst zijn aangeraakt wat betreft onderhoud, en de gevolgen zijn zichtbaar. Veel muurschilderingen vertonen tekenen van afbladdering, terwijl er ook alarmerende kwesties zijn geconstateerd bij de gewelfschilderingen. Het verval gaat onverminderd door. Onthechte pleister- of verflagen zijn niet altijd direct zichtbaar, maar kunnen leiden tot het verlies van delen pleisterwerk wanneer ze uiteindelijk naar beneden vallen. Om deze reden heeft Groninger Kerken besloten om fondsen te werven voor de restauratie. In 2023 zijn de plannen voor de restauratie verder uitgewerkt en heeft de fondsenwerving plaatsgevonden. Naar verwachting kunnen de werkzaamheden medio 2024 van start gaan.

Orgels

Kerk Harkstede

Dit jaar is er verder gewerkt aan de restauratie van de orgels in de kerk van Harkstede. Deze restauratie is in meerdere opzichten uniek te noemen. Met het in 1696 gebouwde Schnitgerorgel en het in 1908 ertegenaan gebouwde orgel van Eertman staan er eigenlijk twee historische orgels op de orgelgalerij.

Het restauratieplan begon met de restauratie van één orgel maar mondde uit in de realisatie van twee aparte orgels. In de komende restauratie zullen deze ook weer letterlijk van elkaar gescheiden worden, zodat beide weer kunnen worden bespeeld.

Dat daar vervolgens niet één maar drie orgelbouwers voor nodig zijn kan een gewaagde stap worden genoemd. Het bijzondere is dat het hier een restauratie betreft waarbij klank het uitgangspunt zal zijn en er tijdens het restauratieproces onderzoek wordt gedaan naar de klank van dit Schnitgerorgel.

Kerk Den Andel en kerk Hornhuizen

Voor de restauratie van de orgels in de kerken van Hornhuizen en Den Andel is een subsidie toegekend door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in het kader van de regeling 'Klinkend Erfgoed'. Daarnaast heeft de provincie Groningen subsidies toegekend voor de restauratie van het orgels in het kader van de GRRG-regeling.

In 2023 zijn de restauraties van de orgels in de kerken van Den Andel en Hornhuizen verder voorbereid, en naar verwachting zullen deze orgels in 2024 gerestaureerd worden.

Kerk Zeerijp en kerk Spijk

Voor de orgels in de kerken van Zeerijp en Spijk is een begin gemaakt met de planvorming voor restauratie.

Dossier mijnbouwschade

Alle schades worden volgens het convenant tussen het Instituut Mijnbouwschade Groningen en Groninger Kerken geïnspecteerd door restauratiearchitecten, die wederzijds worden goedgekeurd.

Kerk 't Zandt

Begin van het jaar is gestart met een uitgebreide hersteloperatie van de aanzienlijke mijnbouwschade in de Mariakerk op 't Zandt. De herstelwerkzaamheden hebben vrijwel het hele jaar in beslag genomen. Met name de meer dan honderd scheuren en scheurtjes die door de gewelven en dwars door de schilderingen liepen, waren ronduit dramatisch te noemen. De oudste gewelfschilderingen dateren uit de dertiende eeuw, de periode waarin de kerk werd gebouwd. Vooral de figuratieve schilderingen uit de vijftiende en zestiende evenals het Laatste Oordeel uit twee verschillende periodes, vereisten aanzienlijke inspanningen van metselaars, stukadoors en restauratoren om de schade te herstellen.

Kerk Thesinge

Dit jaar heeft de gereformeerde kerk in Thesinge groot onderhoud ondergaan aan zowel het exterieur als het interieur, waarbij ook bevingsschade is hersteld en enkele aanpassingen zijn doorgevoerd om het gebouw bevingbestendig te maken.

Om de juiste kleurstelling aan de buitenkant van de kerk te bepalen, is kleuronderzoek uitgevoerd door kleuronderzoekers Veldman&Veltman. Naar aanleiding van dit onderzoek zijn de kleuren van het exterieur teruggebracht naar hun oorspronkelijke staat.

Een hoogtepunt van de restauratie was de terugplaatsing van de windvaan, waarbij kinderen van de school tegenover de kerk betrokken waren.

Kerk Stitswerd

In het najaar is in Stitswerd begonnen met het herstellen van scheuren in zowel het metsel- als pleisterwerk, en zowel aan de binnen- als buitenzijde van de kerk.

Kerk Overschild

In Overschild is gestart met het herstel van de schade, waarbij onder andere bouwkundige versterkingen worden toegepast. Zie ook paragraaf 'Bouwkundige versterking'.

Bouwkundige versterking

Dit jaar lag de grootste nadruk op bouwkundige versterking, met name gericht op de kerk van Overschild. Na een acht jaar durende voorbereiding en het voltooien van de planningsfase, vond begin oktober de officiële start plaats, bijgewoond door vele betrokkenen. Het project omvat verschillende facetten: de kerk wordt geïsoleerd van nieuwe funderingen met behulp van *base-isolatie*, zodat trillingen in de ondergrond niet worden doorgegeven aan het gebouw.

Het project omvat vijf aspecten, waarbij gelijktijdig met de bouwkundige versterking mijnbouwschade wordt hersteld, de kerk wordt gerestaureerd, er een verbouwing wordt uitgevoerd met het oog op herbestemming en een paviljoen wordt aangebouwd. Daarnaast wordt er geïnvesteerd in alternatieve energieopwekking en -besparing, waarbij de gasaansluiting al is verwijderd.

De Nationaal Coördinator Groningen (NCG) heeft relatief eenvoudige versterkingsmaatregelen uitgevoerd aan de kerken van Wirdum, Oosterwijdwerd en de Gereformeerde kerk in Thesinge, waardoor deze kerken nu voldoen aan de gestelde normen.

Windvaan van de Gereformeerde kerk in Thesinge.

“Een hoogtepunt van de restauratie was de terugplaatsing van de windvaan, waarbij kinderen van de school tegenover de kerk betrokken waren.”

Voor de kerk en toren van Meedhuizen en de Gereformeerde kerk van Westeremden zijn echter omvangrijkere versterkingsmaatregelen vereist. Deze plannen worden momenteel door de NCG samen met Groninger Kerken uitgewerkt.

De versterking van kerken met stenen gewelven is een complexe aangelegenheid. In het versterkingsgebied zijn er 12 van dergelijke kerken in eigendom van Groninger Kerken. Tot nu toe zijn al deze gebouwen op een uniforme manier beoordeeld. Dit jaar is de NCG begonnen met een specifieke constructieve analyse per kerkgebouw, met als doel een optimale balans te vinden tussen het behoud van de bestaande constructieve en bouwfysische situatie en de versterking van de gewelven, waarbij de kerken uiteraard aan de gestelde normen moeten voldoen.

Voorzieningen en gebruik

Plannen Akerk

Voor de nieuwe koers in het beleid en gebruik van de Akerk is een visiedocument opgesteld onder de titel 'Akerk voor alle Stadgers – de deuren gaan weer open!'. De plannen die hierin zijn verwoord, zijn in 2023 verder uitgewerkt met als doel om van de Akerk weer een echte stadskerk te maken. Een kerk die openstaat voor iedereen, waar mensen in- en uitlopen, elkaar ontmoeten en tegelijkertijd een plek van verwondering vormt. Deze plek toont zijn schatten, ontroert door wat het te bieden heeft en biedt een scala aan ervaringen op het gebied van zien, horen en beleven. Tegelijkertijd streeft de Akerk ernaar een voorbeeld te zijn op het gebied van architectuur en duurzaamheid. Het is de bedoeling dat deze historische kerk straks op duurzame wijze is gerenoveerd met gebruik van duurzame materialen en energiezuinige technologieën, klaar voor langdurig gebruik.

In 2022 is de ontwerpgroep Musica Mundana benaderd, die reeds een idee-ontwerp had gemaakt voor de Akerk als inzending voor de prijsvraag 'Sublieme schoonheid, sublieme duurzaamheid' van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Musica Mundana heeft dit jaar het ontwerp verder uitgewerkt tot een schetsontwerp dat in de komende jaren moet leiden tot onder andere een bidboek. Aan de hand van dit bidboek zullen gesprekken worden gevoerd met de gemeente en provincie Groningen, fondsen, subsidiënten en andere belanghebbenden.

Garsthuizen

Na de sloop van het kerkgebouw ontstond in het dorp Garsthuizen een hinderlijk lege plek.

Na verschillende opties te hebben onderzocht, kreeg Architect Marjolein van Eig van BureauVanEig de opdracht voor een bouwkundig ontwerp dat binnen de contouren van de gesloopte kerk de plek weer herkenbaar zal maken. Het door Van Eig ontworpen landmerk herinnert aan de vroegere kerk, wordt een ontmoetings- en voorstellingsplek en verwijst naar de zeer waardevolle archeologische ondergrond. Het ontwerp beschermt eveneens de monumentale zeventiende eeuwse grafzerken in het koor, van onder andere Rembt ten Ham en zijn vrouw Anna Bertha van Ewsum. Dankzij vorm, detaillering en materiaalgebruik staat het ontwerp in de traditie van Groninger baksteenarchitectuur.

In overleg met plaatselijke betrokkenen is het plan dit jaar uitgewerkt en zijn de procedures voor vergunningen gestart.

De planvorming van en het overleg over dit nieuwe landmerk, dat tevens bescherming biedt aan drie grafzerken die binnen de contouren van de afgebroken kerk liggen, is dit jaar voortgezet. Dit heeft geresulteerd in de benodigde vergunningen voor het door BureauVanEig ontworpen markeringspunt. Het project is inmiddels vervolgd met overleg over de benodigde financiën.

Losdorp

Als onderdeel van de permanente tentoonstelling over Nikolaas Westendorp, die 250 jaar geleden in Farmsum werd geboren, werden de zaal en keuken van de kerk in Losdorp hersteld en verbeterd. De tentoonstelling schonk aandacht aan deze markante predikant, oudheidkundige, schoolopziener en oud-inwoner van Losdorp. Dit jubileum was voor de Plaatselijke Commissie de aanleiding om onder andere deze informatieve inrichting te realiseren. Het resultaat is een waardevolle aanwinst in Losdorp voor passanten, zoals recreanten en toeristen.

Obergum

Voor de kerk van Obergum is samen met de Plaatselijke Commissie het plan ontwikkeld 'De opkamer van het dorp'. Dit plan omvat de voorgenomen verbouw van het kerkgebouw, gebaseerd op een ontwerp van Liesbeth van der Pol van Dok architecten Amsterdam, waardoor het kerkgebouw beter kan functioneren als accommodatie voor Winsum-Obergum. Hierbij wordt gedacht aan diverse functies zoals recreatie, toerisme, tentoonstellingen, muziek, toneel en ontmoetingsmogelijkheden voor de inwoners van Obergum en daarbuiten.

Het afgelopen jaar heeft de planvorming voor de herbestemming van de kerk geresulteerd in de verlening van de omgevingsvergunning door de gemeente. Samen met de gemeente Het Hogeland, Biblionet, het KinderBoekenHuis in Winsum en Groninger Kerken wordt momenteel onderzocht hoe de gewenste versterking van de cultuurfunctie in dit deel van het dorp kan worden geïntegreerd, zoals is beschreven in het gemeentelijk plan 'Obergum, wierde van waarde'.

Onderdendam

De kerk heeft mijnbouwschade die moet worden hersteld. Op basis van een plan van DAAD Architecten is er restauratiesubsidie beschikbaar gesteld, met name voor het interieur van deze kerk in de Amsterdamse School-stijl.

De keuze om DE KERK te herbestemmen tot een centrum voor de Groninger Amsterdamse School, met toevoeging van een hoorzaal, tentoonstellingsruimte en nieuwbouw voor een bed & breakfast, naast het aanpakken van verduurzamingsmaatregelen, ligt voor de hand.

Marlies Rohmer Architecture & Urbanism ontwierp het plan. Dit jaar hebben we de zoektocht naar financiering voor de verbouw en nieuwbouw voortgezet, waarbij we onder andere gesprekken hebben gevoerd met Roemte, voortgekomen uit het Nationaal Programma Groningen.

De zoektocht naar financiering van dit prachtige plan om gelijktijdig met de al aanwezige restauratiesubsidie de kerk een nieuwe bestemming te geven, is nog steeds gaande. We blijven ons inzetten om dit project te realiseren en de waardevolle kerk te behouden voor de toekomst.

Onderhoud

Als gevolg van de coronapandemie is er een eerste 'coronacluster' op SIM-projecten ontstaan, wat heeft geleid tot beperkingen in de uitvoering van werkzaamheden. Daarnaast kende de bouwsector in 2023 een bijzonder jaar, voornamelijk vanwege de nasleep van de coronapandemie en tekorten aan materialen en vakmensen, wat het starten en tijdig voltooien van projecten tot een uitdaging maakte. In de meeste gevallen zijn projecten toch succesvol afgerond. Helaas is dit niet het geval geweest voor het project in Nieuw-Beerta, waarbij ook het slechte weer een rol heeft gespeeld. Als gevolg hiervan is het herstel van de dakruiter uitgesteld tot het voorjaar van 2024.

Het onderhoud aan de volgende kerken is dit jaar uitgevoerd: Molukse kerk Appingedam, Baflo, Noordbroek, Meedhuizen, Middelstum (HV), Nuis, Vierhuizen, Leegkerk en Kolham. Bij de kerken in Appingedam, Vierhuizen en Nuis is zowel het exterieur als het interieur geschilderd. Tijdens de werkzaamheden aan de Molukse kerk in Appingedam werd ontdekt dat het kruis op de dakruiter scheef stond. Na nader onderzoek bleek dat zowel de constructie van de dakruiter als het kruis waren aangetast. De houten constructie is hersteld en het kruis is aangepast.

Het voegwerk van de puntgevels van de kerk Noordbroek is op een aantal plekken hersteld. Bij de kerk in Meedhuizen is de houten dakconstructie gerenoveerd, waarbij de dakpannen opnieuw zijn gebruikt. In Middelstum werd een lekkage aan de zuidkant van het dak geconstateerd, waarna de dakpannen zijn verwijderd en een dampopen folie is aangebracht om regeninslag te voorkomen. Een scheur in het lood op de spits van de kerk in Leegkerk is gerepareerd.

Bij inspectie van de dakruiter van de kerk in Kolham bleek een constructiebalk van de klokoophanging ernstig aangetast, waardoor de klok niet veilig geluid kon worden. De balk is vervangen, het asbest op de spits is verwijderd en de dakruiter is opnieuw geschilderd.

Naast onderhoud aan kerken is er ook onderhoud gepleegd aan andere monumentale gebouwen van de stichting. Zo heeft de pastorie in Onderdendam een grondige schilderbeurt gehad, waarbij ook lokaal monumentenglas is toegepast. Bij de pastorie in Slochteren, die al jaren lekte, is het gehele dak inclusief schoorsteen gerenoveerd, zijn de goten vervangen en zijn isolerende maatregelen genomen, gevolgd door een schilderbeurt.

Het lijkenhuisje in Wierhuizen heeft een renovatie ondergaan, waarbij het dak is gerenoveerd, het voegwerk op sommige plaatsen is hersteld en er een schilderbeurt heeft plaatsgevonden. Het voegwerk van de toren in Kloosterburen is lokaal hersteld.

Bij de toren in Oude Pekela werd tijdens de werkzaamheden ontdekt dat een groot deel van de constructie was aangetast door een verkeerde detaillering. De constructie is gedeeltelijk vervangen en hersteld. Ook is ontdekt dat de toren vroeger een andere kleur had, dus is besloten om de witte toren weer van kleur te voorzien.

Tijdens een externe inspectie van de toren in Toornwerd werd vastgesteld dat de bliksembeveiliging niet langer stevig vastzat aan de bekroning. Vanwege de beperkte toegankelijkheid van de toren moest er een steiger worden geplaatst voor verder onderzoek. Nadat de steiger was opgebouwd, werd al snel duidelijk waarom de bliksembeveiliging loszat: een specht had een gat in het lood gepikt, wat leidde tot aantasting van de constructie door vocht. Dit is gerepareerd, en tegelijkertijd is de hele toren opnieuw geschilderd en de haan opnieuw verguld.

Dienstverlening

Al enkele jaren verzorgt de afdeling Instandhouding als bouwkundig bureau het onderhoud binnen het Bisdom Groningen-Leeuwarden. Deze dienstverlening werd ook in 2023 voortgezet. Jaarlijks inspecteert Groninger Kerken de gebouwen van ongeveer 15 parochies, waarvoor meerjarenonderhoudsplannen worden opgesteld.

Daarnaast heeft de stichting een adviserende rol bij restauraties en groot onderhoud. Dit jaar is namens het bisdom samen met het Instituut Mijnbouwschade Groningen een pilot gestart met twee kerken om te komen tot een verbeterde procedure en aanpak van schadeherstel aan de monumentale kerkgebouwen.

Groen erfgoed

Extreme temperaturen als gevolg van klimaatverandering zorgen steeds vaker voor uitzonderlijke weersomstandigheden, zoals hittegolven, neerslagtekorten, maar ook wateroverlast en stormen. In 2023 werden er officieel zes zware stormen geregistreerd, waarvan de zomerstorm Poly in juli de zwaarste zomerstorm ooit was. Deze uitersten trokken een zware wissel op het groen op onze kerkhoven. Zo veroorzaakte Pol aanzienlijke schade op het kerkhof van Noordbroek: een grote beuk werd ontworteld en nam in zijn val het hekwerk en verschillende graven mee. De herstelwerkzaamheden als gevolg hiervan zijn nog steeds gaande.

Een andere zorg voor het klimaat is de te grote hoeveelheid broeikasgassen zoals CO₂. De gevolgen hiervan zijn groot en de effecten zijn nu al te zien. Een voorbeeld is de toenemende droogte die voor bodemdaling zorgt, waardoor nu scheurvorming in verschillende kerken ontstaat. De opwarming van de aarde kunnen we tegengaan door minder CO₂ uit te stoten. Tegelijkertijd beïnvloeden droge zomers en natte winters de gezondheid van de bomen op onze kerkhoven, waardoor deze verzwakken of ziek worden.

Groninger Kerken neemt hierin zijn verantwoordelijkheid en zijn diverse pilotprojecten opgestart waarin verschillende aspecten van klimaatveranderingen worden onderzocht

of het hoofd worden geboden. Verduurzamen van ons kwetsbare erfgoed is geen eenvoudige opgave. Standaardoplossingen die goed toepasbaar zijn op huizen of andere gebouwen, zijn vaak ongeschikt voor monumentale kerkgebouwen. Per kerk moet daarom worden gekeken naar mogelijke oplossingen, zonder de monumentale waarden aan te tasten. Verduurzamen is maatwerk, dat geldt ook voor het groen rondom onze kerken.

Herstel kerkeiland Spijk

Het afgelopen jaar werd na de restauratie van de Andreaskerk in Spijk ook de planvorming voor de herinrichting van het kerkhof, oftewel het kerkeiland, afgerond. Het herstel en de restauratie beogen een reconstructie van het slingeruinkerkhof dr van 2024,

Deze reconstructie is onder andere gebaseerd op foto's uit die tijd, inclusief het bruggetje dat destijds aan de oostkant aanwezig was. Alle benodigde vergunningen zijn verleend en de financiering is rond.

Herinrichting kerkhof Heveskes

De kerk en het kerkhof vormen de laatste tastbare herinneringen aan het dorp Heveskes. Gelegen te midden van grote industriële complexen, vormen ze een iconisch beeld. Voor velen die er langs rijden of fietsen, is het hoe deze dertiende-eeuwse kerk de tand des tijds heeft doorstaan. Op initiatief van Groningen Seaports is er in 2022 een overleg gestart over het herstel van historische elementen van het kerkhof en de begraafplaats, evenals het herstel van de natuurwaarden. LAOS Landschapsarchitecten heeft een historische analyse uitgevoerd en op basis daarvan een plan ontworpen voor het kerkterrein. Het doel is om het terrein leesbaarder te maken en de omgeving te laten herleven in zijn historische context, wat een aantrekkelijker beeld oplevert.

Herstel dorpsommetje Wittewierum

Samen met de gemeente Groningen en Landschapsbeheer Groningen is twee jaar lang hard gewerkt om het dorpsommetje van Wittewierum te herstellen. Een deel van dit ommetje loopt over het kerkhof en verschillende onderdelen op het kerkhof waren aan vervanging of herstel toe. Zo zijn er in totaal 27 graven hersteld en weer zichtbaar gemaakt. Een aantal graven was in de loop der eeuwen onder het maaiveld verdwenen en een aantal was verzakt of verkeerd in slechte staat.

Het toegangshek aan de noordzijde van het kerkhof verkeerde eveneens in slechte staat. De verf bladderde af door roest en het hek kon niet meer draaien. Het hek ziet er weer fraai uit en kan weer open- en dichtgedraaid worden.

Op 27 november 2023 vond de officiële opening van het herstelde dorpsommetje Wittewierum plaats. Dit gebeurde door de onthulling van het nieuwe informatiepaneel op het kerkhof van Wittewierum.

Biodiversiteit op kerkhoven

In 2023 is voortgang geboekt in de uitvoering van het meerjarige samenwerkingsproject met Landschapsbeheer Groningen, waarvan de voorbereidende werkzaamheden in 2022 startten.

In het voorjaar van 2023 is veldwerk uitgevoerd om de aanwezige en verdwenen ecologische waarden op de tien deelnemende kerkhoven en begraafplaatsen te onderzoeken. Hierbij werden de Plaatselijke Commissies en andere beheerders nauw betrokken.

Naar aanleiding van deze inventarisaties zijn beheerplannen opgesteld voor elk kerkhof, die vervolgens zijn voorgelegd aan de betreffende beheerders. Zij kregen de gelegenheid om hierop te reageren. Over het algemeen waren de reacties zeer positief, hoewel er in enkele gevallen slechts enkele kleine aanpassingen en toevoegingen zijn doorgevoerd.

Momenteel worden er, aan de hand van de beheerplannen, begrotingen opgesteld voor de uitvoering en wordt met de deelnemers besproken welke werkzaamheden zij zelf kunnen uitvoeren. Dit omvat onder andere het planten van bolletjes, het inzaaien van bloemenmengsels en het aanplanten van nieuwe struiken. De uitvoering van de eerste beheerplannen staat gepland voor het vroege voorjaar van 2024, gevolgd door de tweede helft een jaar later.

Kerkhof Woltersum

In het najaar van 2023 zijn 15 essen gekapt op het kerkhof van Woltersum. Alle 29 essen op het kerkhof waren aangetast door essentaksterfte. Door de gemeente Groningen zijn voor 13 essen kapvergunningen afgegeven. Tijdens het kappen bleken nog eens twee essen dusdanig slecht dat ze met spoed moesten worden gekapt. De overige bomen op het kerkhof zijn gesnoeid. Volgens de herplantplicht is er voor de gekapte bomen een aanplantplan opgesteld door een extern bedrijf. Deze bomen zullen in het voorjaar van 2024 worden aangeplant.

Inventarisatie van de ecologische waarden door een medewerker van Landschapsbeheer Groningen en een lid van de Plaatselijke Commissie op het kerkhof van Thesinge.

3

Overdrachten

Op 14 april 2023 vond de formele overdracht plaats van de markante en imposante Petruskerk in Zuidbroek aan Groninger Kerken. Deze overdracht markeert een belangrijke stap in het behoud van dit historische monument voor toekomstige generaties. Het was de 101ste kerk die de stichting aan haar bezit mocht toevoegen.

De Petruskerk in Zuidbroek is een indrukwekkend voorbeeld van middeleeuwse baksteenarchitectuur uit de dertiende eeuw. De kerk wordt gekenmerkt door haar imposante kruisvormige structuur en is een prachtig voorbeeld van laat-romaanse bouwkunst. De gevels zijn gedetailleerd met vensters en nissen, typerend voor de architectonische stijl van die tijd. Binnenin wordt de baksteenbouw weerspiegeld in de schitterend versierde koepelgewelven van het schip en het koor.

De laat-romaanse Petruskerk van Zuidbroek ligt op een verhoogd en omheind kerkhof. Deze rijzige, recht gesloten kruiskerk met vrijstaande toren werd gewijd aan de heilige Augustinus van Hippo. Deze Latijnse kerkvader staat onder meer afgebeeld op een pastoorzegel uit 1576. De naam Petruskerk is in 1851 in de wereld gebracht door A.J. van der Aa in zijn Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden en Ozinga nam deze bewering in 1933 zonder meer over.

Het kerkmeubilair, ontworpen door de Groningse stadsbouwmeester Albert Meijer in 1709, draagt bij aan de historische en artistieke waarde van de kerk. De preekstoel, vervaardigd door Casper Struiwig in 1736, is een ander opmerkelijk element van het interieur.

Fraai houtsnijwerk op de panelen van de preekstoel stellen drie allegorische vrouwenfiguren voor, Geloof, Hoop en Liefde. Op het deurpaneel is Mozes te zien met de tien geboden.

Het imposante balustrade-orgel in classicistische stijl is een waardige afsluiting van de achttiende-eeuwse bloeiperiode van Groninger orgelbouw. Het oorspronkelijke ontwerp is van A.A. Hinsz. Omdat hij overleed in 1785 kwam hij niet toe aan de uitvoering. Een decennium later werd de bouw alsnog gerealiseerd door F.C. Schnitger Jr. en H.H. Freytag. Het orgel kreeg 28 registers en een rugpositief.

Hoewel de kerk formeel is overgedragen aan Groninger Kerken, zal de Protestantse Gemeente Zuidbroek de kerk blijven gebruiken door middel van een terughuurovereenkomst. Hierdoor blijft het huidige gebruik ongewijzigd.

Educatie

Op het gebied van educatie is veel in ontwikkeling bij Groninger Kerken. Nieuwe ideeën en samenwerkingen worden onderzocht en opgestart, bestaande educatieve programma's voortgezet of uitgebreid waar dat kan. We merken dat educatie over ons erfgoed naast het in stand houden ervan steeds belangrijker wordt om ook toekomstige generaties bewust te maken van hun gebouwde omgeving met de geschiedenis en de verhalen die hierbij horen. Dat deze geschiedenis complex is, vergt een open maar ook kritische en onderzoekende houding. Deze houding zorgt ervoor dat educatie in beweging is en blijft, waardoor er ruimte komt voor andere perspectieven naast bestaande invalshoeken.

De educatieafdeling heeft, onder de noemer Schoolkerk, in 2023 bestaande projecten voortgezet, maar ook nieuwe ontwikkeld. Zo startten we achter de schermen de ontwikkeling van een programma voor VO en een burgerschapsproject rond debatteren genaamd *Weet wat je zegt*, die beide in 2024 uitgevoerd worden.

Ondertussen werkten we ook aan de vernieuwde website www.schoolkerk.nl, die in 2024 gelanceerd wordt.

Schoolkerk Garmerwolde

Het onderwijsprogramma *Feest! In Oost en West* in Garmerwolde blijft onderdeel van het continue aanbod voor scholen. De belevingstocht door de toren, met daarin de tentoonstelling over feesten

heeft zijn aantrekkingskracht nog altijd niet verloren. We laten steeds meer leerlingen (en hun leerkrachten en ouders) kennismaken met deze bijzondere plek. In 2023 namen 681 leerlingen deel aan het programma, waarbij we samenwerken met Culturele Mobiliteit van Stichting Kunst & Cultuur. De themaprogramma's werden eveneens opnieuw georganiseerd en kenden een groot succes. Zo organiseerden we onder andere *Feest! Oost West, Paasbest* (voor groep 5, 6, 7), *Geef me de Vijf* (voor groep 8), en in het najaar *Feest! Licht en Donker*, gericht op wereldse lichtjesfeesten (voor groep 5, 6, 7). Bovendien mochten we 50 studenten van verschillende pabo-opleidingen verwelkomen voor excursies naar Garmerwolde. Buiten schooltijd bezochten ongeveer 1.200 mensen de toren in Garmerwolde.

Citaten van leerkrachten die met hun basisschoolklas de Schoolkerk bezochten:

- *'Ik denk dat de leerlingen met meer bewustzijn kijken naar een kerkgebouw en de omgeving.'*
- *'Ik zou volgend schooljaar graag terugkomen met een andere klas. Ik vond het erg goed in elkaar steken. Alles was goed geregeld, er was ruimte voor inbreng van de kinderen en ze waren heel erg enthousiast.'*
- *'De kinderen hebben door middel van de doe-opdrachten geleerd over de verschillende godsdienstige feesten. Hierbij respecteren ze meerdere geloven, er is niet één goed of fout.'*

Educatieve activiteiten

Helmpjesrondleiding

Groninger Kerken organiseert bij elke restauratie een helmpjesrondleiding voor de school in de buurt. Bij de restauraties van de kerken in 't Zandt en Thesinge nodigden we de plaatselijke school uit, om een kijkje te komen nemen bij de werkzaamheden. Deze helmpjesrondleidingen waren een groot succes. Zo gingen de leerlingen van OBS De Zandplaat in juli aan de slag met de voorstellingen van de gewelfschilderingen in 't Zandt. In de les konden ze op papier geïnspireerd door de gewelfschilderingen deze met hun eigen fantasie aanvullen.

Twee leerlingen van CBS De Til plaatsten de opnieuw vergulde windvaan weer op het dak van de kerk in Thesinge, die tegenover de school staat. Zo betrekken we de jongste generatie dorpsbewoners bij het erfgoed in hun dorp, en laten we ze kennismaken met bijzondere ambachten, zoals vergulder en restauratieschilder.

Rondleiding gewelven Akerk

In 2023 ontvingen we weer veel leerlingen in de Akerk voor een rondleiding over de gewelven (± 400 leerlingen). De vraag hiernaar is de afgelopen jaren sterk gestegen. Zo komen er jaarlijks klassen terug van verschillende schoolniveaus, uit de provincies Groningen en Friesland.

Kindervoorstelling in Akerk

Op 21 oktober ontvingen we 230 leerlingen in de Akerk voor het de kindervoorstelling Polle de orgeljongen. Het was het slotspektakel van het project *Kleintje Schnitger*, ontwikkeld in samenwerking met het Schnitger Festival, Stichting Groningen Orgelstad, Museum aan de A, Binnenstadskerken

en Erfgoedpartners. Noemenswaardig is hierbij dat zowel het lesprogramma als de voorstelling ook geschikt waren voor leerlingen met een gehoorbeperking. Een duurzaam element aan deze samenwerking is de animatiefilm over Arp Schnitger en zijn orgels, die speciaal voor dit project is gemaakt (met gebarentaal). Deze film is zeer goed inzetbaar op allerlei momenten, ook buiten dit project om, en zo wordt ons erfgoed en de kennis daarover steeds toegankelijker voor verschillende doelgroepen.

Bitterzoet Erfgoed

Voor het project *Bitterzoet Erfgoed* is een educatieprogramma voor vmbo-leerlingen ontwikkeld, waarbij de samenwerkende culturele instellingen een divers aanbod creëerden. In juli kwamen hiervoor drie klassen naar de Akerk. Het thema was 'macht' in verschillende situaties, en de rol die de kerk speelde bij het kolonialisme en de slavernij in de zeventiende tot negentiende eeuw. Tijdens Keti Koti Festival op 1 juli knutselden ruim 40 kinderen de spin Anansi, die de hoofdrol speelt in volksverhalen uit Suriname.

Studiemiddag

In juli ontvingen we in onze kantoorkerk erfgoed-professionals en studenten voor een studiemiddag met het thema Meerstemmig Erfgoed. In verschillende orkshops werd dit thema uitgediept. Onze wens is om (twee)jaarlijks dergelijke middagen te organiseren, om zo kennis en ervaring met erfgoededucatie en publieksbegeleiding uit te kunnen wisselen met (toekomstige) erfgoedprofessionals.

Project Sleutelbewaarders

Ondertussen bezoeken lokale scholen vaak een kerk in de buurt, waarbij ze ontvangen worden door de plaatselijke vrijwilligers. Dit gebeurt voornamelijk bij scholen die Sleutelbewaarder van de kerk zijn. Het gaat om bijvoorbeeld jaarlijkse lampionnentoonstellingen rond Sint Maarten, bezoekjes van kinderen tijdens Oktober Kindermaand en samenkomsten rond kerst.

Samenwerking

Op verschillende locaties lieten we studenten tijdens excursies kennismaken met ons werk en erfgoed. We hebben een langlopende samenwerking met de beide pabo's in Groningen (Hanzehogeschool Groningen en NHL Stenden Hogeschool) en het Center for Religion and Heritage van de Rijksuniversiteit Groningen. Ook laten we meerdere keren per jaar leerkrachten de cursus 'Interne Cultuurcoördinator' volgen om kennis te maken met ons werk, voornamelijk in de Schoolkerk in Garmerwolde.

JongerenTop

In november en december 2023 organiseerde de JongerenTop, in samenwerking met het Rijk en de Groningse overheden, waaronder Groninger Kerken, bijeenkomsten voor en met jongeren over de investering van de zogenaamde 'ereschuld' aan Groningen. Deze bijeenkomsten hadden tot doel om ideeën en adviezen te verzamelen voor de investering van het geld in de toekomst van Groningen.

Onder het thema *Mijn Groningen* vond op 1 december in de kerk Midwolde een gesprek plaats waarbij jongeren werden uitgenodigd om te delen waar ze trots op zijn in Groningen en hoe ze graag zouden willen dat hun leef- en werkomgeving eruitziet, inclusief het landschap en de gebouwen.

Tijdens een excursie langs typisch Groningse culturele waarden gingen de deelnemers in discussie over wat moet worden beschermd en wat eventueel kan verdwijnen.

Bijna alle jongeren gaven aan dat ze graag in het noorden willen wonen, bij voorkeur zelfvoorzienend, in een vrijstaande, karakteristieke oude woning met uitzicht op groen, aan de rand van een dorp of stad waar voorzieningen op fietsafstand zijn. Het idee van 'je eigen ding kunnen doen' werd herhaaldelijk genoemd.

De uitkomsten van alle negen thema's zijn samengevat in een speciaal boekje dat te vinden is op de website Jong in Groningen: www.jongeren.top.

Internationaal

De projectleider educatie nam in maart 2023 deel aan de eerste European Heritage Youth Residency in Napels, georganiseerd door Europa Nostra. Tijdens deze week stond het project 'La Paranza' in de wijk Sanità centraal, waarbij religieus erfgoed ingezet is om een hele wijk te vernieuwen, bewoners culturele activiteiten aan te bieden en de wijk aantrekkelijk te maken voor toeristen. Aan de residency deden 16 jonge erfgoedprofessionals mee uit heel Europa.

Tijdens de tweejaarlijkse conferentie van Future for Religious Heritage, die in april 2023 in Lund plaatsvond, ontving de Schoolkerk een certificaat voor de nominatie voor 'Innovator of the Year' en mochten we deel uitmaken van de posterpresentatie op de conferentie. Op deze manier delen we ons werk op een internationaal podium, en leggen we waardevolle contacten met gelijksoortige organisaties uit het buitenland, zoals de Churches Conservation Trust in het Verenigd Koninkrijk.

Onderzoek en studenten

Titus Stipendium

In 2023 werd het eerste Titus Stipendium afgerond. Dit stipendium werd besteed aan het onderzoek *Verlicht verleden: beglazingsgeschiedenis van de Groninger kloosters en kerken in de Volle Middeleeuwen (1100-1600)* door Margreet Wieske. De onderzoeksrapportage is zowel in de bibliotheek als online raadpleegbaar. Een oproep voor ideeën voor een tweede Titus Stipendium zullen in 2024 worden gestart.

“De kinderen hebben door middel van de doe-opdrachten geleerd over de verschillende godsdienstige feesten. Hierbij respecteren ze meerdere geloven, er is niet één goed of fout.”

Schoolkinderen nemen de kerk van Garmerwolde in zich op.

5

Activiteiten

Naast het onderhouden, restaureren en herbestemmen van onze kerken, vergroten het organiseren van verschillende activiteiten en het aangaan van uiteenlopende samenwerkingsverbanden het draagvlak voor de doelstellingen van Groninger Kerken. Zij zorgen niet alleen voor de versterking van de banden met collega-instellingen, donateurs en bezoekers, maar bevorderen ook de belangstelling voor ons erfgoed. Beide doelstellingen kunnen niet zonder elkaar en houden elkaar in evenwicht.

De verscheidenheid aan activiteiten die worden georganiseerd door de verschillende Plaatselijke Commissies in hun kerken en die te vinden zijn op www.kerkalspodium.nl, getuigen van de levendigheid van de kerken als ontmoetingsplek. Zowel op sociaal als cultureel vlak nemen onze kerken in het Groninger landschap hierin een prominente positie in, naast de dorpshuizen en dorpsbelangenverenigingen die nog steeds in vele dorpen actief zijn. Voor meer informatie over de inzet van onze vrijwilligers, zie hoofdstuk 7 van dit jaarverslag.

Hieronder volgt een greep uit de projecten die het afgelopen jaar hebben plaatsgevonden waarbij meerdere kerken betrokken waren:

Nikolaas Westendorpjaar

De Plaatselijke Commissie van Losdorp heeft zich met veel toewijding ingezet voor het Nikolaas Westendorpjaar, dat op 11 februari feestelijk werd geopend in de kerk van Losdorp. Later in het jaar werd het nieuwe Westendorp Informatiepunt geopend in de consistorie van de Johanneskerk. Dit informatiepunt, inclusief een interessante podwalk, is nu dagelijks toegankelijk.

Open Monumentendag

Tijdens de Open Monumentendagen in september hebben opnieuw veel van onze vrijwilligers zich ingezet voor de kerken van onze stichting. Ook dit jaar was dit jaarlijkse evenement een succes.

Week van de Democratie

Er is een start gemaakt met het vooroverleg voor de Week van de Democratie, in samenwerking met vrijwilligers van de Plaatselijke Commissie Midwolde.

Een bijzonder moment was het bezoek van Prinses Laurentien aan de kerk van Garmerwolde tijdens de Week van de Democratie. Ze werd verwelkomd door de Plaatselijke Commissie, wat resulteerde in een schitterend evenement.

ODE

Na een aantal succesvolle concertreeksen van ODE, hebben we ook dit jaar weer een prachtige voorjaarsreeks kunnen programmeren, in samenwerking met SPOT Groningen. Artiesten zoals Clean Pete, Maya Fridman en Sandra van Nieuwland verzorgden in april en mei sfeervolle optredens in onze kerken.

Tentoonstelling *Zwijgend Goud*
in de Akerk.

De Plaatselijke Commissies van Visvliet, Onderdendam, Leermens, Garmerwolde, Noordwijk en Pieterburen openen de deuren van hun kerken voor de artiesten en bezoekers van de concerten.

Monnikenwerk

In de zomer openen veel Plaatselijke Commissies van Groninger Kerken opnieuw hun deuren voor Monnikenwerk. In de rustige ambiance van de middeleeuwse kerken werkten 14 kunstenaars gedurende zes woensdagen aan hun eigen kunstwerken, die bekend staan als monnikenwerk. Aan het einde van elke werkdag waren bezoekers van harte welkom om zowel de kerk als de kunstwerken te ervaren.

Het Ziltepad

In het derde kwartaal ging de pilot van Het Ziltepad van start, waarbij de focus lag op twee Groninger Kerken: die van Vierhuizen en Hornhuizen. De vrijwilligers van de Plaatselijke Commissies van deze kerken hebben een actieve rol gespeeld in de voorbereidingen, waaronder het meedenken over de route, het organiseren van activiteiten, en het leggen van contacten met de dorpsbewoners. Hun bijdrage was van onschatbare waarde voor het succes van de pilot en vormde een essentiële schakel in Het Ziltepad.

Het Grootste Museum van Nederland

De Plaatselijke Commissies van de vier kerken (Midwolde, Krewerd, Pieterburen en Middelstum) die zijn aangesloten bij Het Grootste Museum van Nederland, kwamen bijeen om het project een nieuwe impuls te geven. Voor Het Grootste Museum 2.0 zijn nieuwe kijkkaarten en kijkkaartmeubels ontwikkeld, terwijl de bestaande folder een herzien format heeft gekregen.

Lezingen en andere acties

Op 12 november vond in een uitverkochte kerk van Garmerwolde, in samenwerking met de Plaatselijke Commissie, het evenement *Het verlangen naar het paradijs* plaats, georganiseerd door het duo van Os & de Vos.

Een aantal Plaatselijke Commissies uit de gemeente Eemsdelta nam deel aan het initiatief *Orange the World*, als onderdeel van de wereldwijde campagne tegen geweld tegen vrouwen en meisjes. Tijdens deze campagne, die jaarlijks plaatsvindt van 25 november (Internationale Dag tegen Geweld tegen Vrouwen) tot 10 december (Internationale Mensenrechtendag), werden onder andere de kerken van Bierum, Losdorp en Oosterwijtwerd oranje verlicht.

De Plaatselijke Commissie van Obergum heeft zich actief ingezet voor een mogelijke nieuwe toekomst, in samenwerking met Biblionet en het KinderBoekenHuis.

Donateurs

Onze vrijwilligers worden wel de ogen en oren van onze kerken genoemd, velen van hen zijn ook donateur van de stichting. Hiermee ondersteunen ze de stichting niet alleen fysiek en met tijd, maar ook met een jaarlijkse bijdrage. Naast hen mogen we ons verheugen in de steun van mensen uit het hele land. Mensen die soms hun wortels in Groningen hebben, soms in Groningen hebben gestudeerd en zo in aanraking kwamen met ons erfgoed. Om in verbinding te blijven met onze donateurs, organiseren we om het jaar een dag op locatie of een dag in het midden van het land. Dit jaar waren we in Utrecht te gast bij Museum Catharijneconvent, waar we onze donateurs een programma aanboden dat past bij het erfgoed dat we met zoveel passie en inzet onderhouden en uitdragen.

Alle donateurs ontvingen ons kwartaalblad Groninger Kerken, waarin we de lezers meenemen in wat onze stichting bezighoudt en hoe we aan onze projecten, onderzoek, onderwijs en cultuur uiting en uitvoering geven.

Akerk

In 2023 is het vernieuwde gebruik van de Akerk, dat in 2022 werd geïntroduceerd, verder ontwikkeld. We hebben gewerkt volgens een visie die gericht is op het organiseren van eigen kunst- en cultuurprogrammering binnen de doelstellingen van Groninger Kerken met speciale aandacht voor culturele diversiteit. Dit jaar kreeg deze koers een steviger fundament en werd ze meer zichtbaar voor een breder publiek.

Zwijgend Goud

De tentoonstelling *Zwijgend Goud* was van februari tot en met juni 2023 in de Akerk te zien. Hierbij werden meer dan 100 kerkobjecten uit ruim 60 kerken van onze stichting voor het eerst gezamenlijk tentoongesteld, waarbij de rol van onze vrijwilligers essentieel was. Sommige van deze objecten waren waardevolle museumstukken, terwijl andere op het eerste gezicht alledaags leken. Toch had elk object zijn eigen verhaal, zijn eigen geschiedenis, en was het op zijn eigen manier van onschatbare waarde. Deze tentoonstelling toonde de vaak onbekende en verborgen schatten van de Groninger kerken, waarmee we het verhaal vertelden van het veelzijdige gebruik van de kerken door de eeuwen heen.

Gewelfschildering Zondeval Kerk Middelstum.

“Toch had elk object zijn eigen verhaal, zijn eigen geschiedenis, en was het op zijn eigen manier van onschatbare waarde.”

18 februari — 18 juni

ZWIJGEND GOLD

Groninger
kerkobjecten door
de eeuwen heen

info en tickets
via akerk.nl

In deze unieke expositie kwam de rijkdom en diversiteit binnen de collectie kerkobjecten van Groninger Kerken duidelijk naar voren. Zo was het voor het eerst mogelijk om de prachtige versieringen van de normaal gesproken metershoog opgehangen rouwborden op ooghoogte te bewonderen. Objecten van meer dan 1000 jaar oud werden naast modernere varianten gepresenteerd, waardoor de bezoeker werd meegenomen op een reis door de eeuwenoude geschiedenis van de Groninger kerken. De selectie van tentoongestelde objecten was bedoeld om het brede verhaal te vertellen van duizend jaar kerkgebruik, waarbij niet alleen de mooiste of oudste objecten uit de collectie werden getoond. Er is ook gezocht naar objecten uit zoveel mogelijk verschillende kerken, om zo de omvang van de collectie te tonen en een provinciale betrokkenheid te benadrukken.

Zomerprogramma Akerk

In de zomer van 2023 stond de Akerk open voor het toeristische publiek, waarbij de kerk zelf als cultureel erfgoed centraal stond. Deze openstelling vormde de kern van het vaste Zomerprogramma van de Akerk, dat een scala aan laagdrempelige en cultureel diverse activiteiten omvatte.

De start van het Zomerprogramma was een multidisciplinaire avond in samenwerking met Noordstaat, waar jonge makers op het gebied van dans, muziek en spoken word een podium kregen. Deze talenten lieten zich inspireren door het wandkleed van Hedy Tjin, vervaardigd tijdens de culturele manifestatie *Bitterzoet Erfgoed* in 2022, dat gedurende het hele zomerprogramma opnieuw te zien was in de kooromgang van de Akerk.

Op 1 juli vond voor de tweede keer het drukbezochte Keti Koti Festival plaats in de Akerk, waar de afschaffing van de slavernij in Groningen werd gevierd. Het festival bood een mix van muziek, culinaire lekkernijen en kinderactiviteiten in een feestelijke sfeer. De Akerk was de enige locatie buiten Amsterdam waar een tv-reportage van de NOS werd uitgezonden tijdens de nationale Keti Koti-uitzending.

Tijdens het Zomerprogramma was de Akerk als partner betrokken bij diverse grote evenementen, waaronder Bommen Berend, Open Monumentendag, Wijnfestival Groningen en de Museumnacht. Bij dit laatstgenoemde uitverkochte evenement werden workshops georganiseerd door het GRID Grafisch Museum, geïnspireerd op het wandkleed en de architectuur van de Akerk.

REGENERATE

Met *REGENERATE* presenteerde Noorderlicht International Fotofestival tentoonstellingen over het breed gedeelde gevoel dat een nieuwe start nodig is in onze omgang met natuur, maatschappij en onszelf. De Akerk fungeerde als hoofdlocatie voor de provincie Groningen, met de tentoonstelling *Regenerate Society*. Hier werden fotoprojecten gepresenteerd die nieuwe denkwijzen en methoden binnen sociaal-culturele bewegingen en situaties onderzochten, evenals de balans (of het gebrek daaraan) in demografische en economische structuren.

De geselecteerde kunstenaars reflecteerden, soms kritisch en altijd onderzoekend, op onze huidige tijd door middel van diverse vormen van verbeelding. Ze nodigden ons uit om actief mee te werken aan het vormgeven van een betere toekomst. Deze tentoonstelling, die lovende kritieken ontving, voldeed uitstekend aan de ambitie van de Akerk om kunst te presenteren met een actuele en maatschappelijk relevante thematiek.

Winterprogramma Akerk

Het jaar werd groots afgesloten met het Winterprogramma van de Akerk, waarbij in de aanloop naar kerst een scala aan diverse en drukbezochte culturele activiteiten plaatsvond. Het begon met het indrukwekkende gospelconcert *Spread the Love* waarbij de stemmen van Shirma Rouse en Dwight Dissels het publiek wisten te betoveren. Dit werd gevolgd door uitverkochte kerstconcerten van het Luthers Bach Ensemble, Roder Girls Chorister en het Roder Jongenskoor.

Het programma werd aangevuld met activiteiten van WinterWelVaart en de Stadskerk, waaronder kerstmuziek, spectaculaire tours in het donker over de gewelven en het winterse drukwerk van het GRID Grafisch Museum.

Overige activiteiten

Klassieke muziek stond vanwege de uitmuntende akoestiek voor dit genre prominent op het programma van de Akerk. Het wereldberoemde Schnitgerorgel werd bespeeld tijdens de traditionele Internationale Orgelserie, met optredens van gerenommeerde organisten uit Duitsland, Canada en Nederland. Daarnaast organiseerde de Akerk in samenwerking met het Luthers Bach Ensemble een sfeervol zomerconcert, waarbij zangstudenten van het Prins Claus Conservatorium werden gekoppeld aan professionele solisten Clarisse Planchais en David van Laar.

De bezoekersaantallen van de Akerk in 2023 zijn bijzonder positief, met een aanzienlijke stijging ten opzichte van 2022. Het WinterWelVaart-weekend speelde hierbij een belangrijke rol, met ongeveer 18.000 bezoekers. Zelfs los van dit weekend hebben we een aanzienlijke groei weten te realiseren, wat het succes van het Winterprogramma Akerk benadrukt. Dit bevestigt niet alleen dat de nieuwe visie voor het gebruik van de Akerk vruchten afwerpt en in een behoefte voorziet, maar ook de strategie om te blijven streven naar een veelzijdig en divers programma, zoals blijkt uit de opkomst bij diverse evenementen. Dit wordt tevens onderstreept door de strategische merkanalyse van het Akerk-merk, uitgevoerd door Hendrik Beerda Brand Consultancy.

Cijfers

Activiteiten	2023
Aantal culturele activiteiten en overige ontvangsten	113
Bezoekers tentoonstellingen en openstellingen	20.077
Bezoekers culturele activiteiten en overige ontvangsten	35.295
Totaal aantal bezoekers	55.372

Het Ziltepad, wandelen langs de ruige rand van het Noorden.

Communicatie & PR

Effectieve communicatie is essentieel om de doelstellingen van Groninger Kerken onder de aandacht te brengen. Daarom maken we gebruik van diverse communicatiekanalen, waaronder onze website(s), sociale media, persberichten, folders en persoonlijke contacten met journalisten en andere geïnteresseerden. Op onze website(s) houden we de bezoekersaantallen bij, op sociale media monitoren we de reacties, en we houden alle media-aandacht bij in een persmap, waarin alle verschenen artikelen worden gedocumenteerd.

Campagnes

Evenals afgelopen jaren werd er op twee momenten aandacht gevraagd voor het werk van Groninger Kerken door middel van landelijke en regionale campagnes om donateurs te werven voor onze stichting. Dit jaar kozen we voor een kleinere social media zomercampagne met als doel te onderzoeken of we hiermee een andere doelgroep konden bereiken. Gebleken is dat mensen op Instagram graag doorklikken en bij bewegend beeld langer stil staan

De tweede campagne werd in de winter gelanceerd. Dit keer is gekozen voor zichtbaarheid door middel van een abriposters die door de hele provincie zichtbaar waren. Evenals vorig jaar kozen we voor de slogan 'Blijf je verwonderen' om aan te geven dat wanneer men zich openstelt er nog zoveel te ontdekken is. Tegelijkertijd slaat de slogan ook op hoe we zelf als organisatie werken. Door ons te blijven verwonderen staan we niet alleen open voor beheer en behoud, maar ook voor innovatie van en nieuwe perspectieven op het erfgoed.

Voor de wintercampagne zijn daarom voor een deel dezelfde modellen gebruikt als die van 2021. Om een jongere doelgroep te bereiken is dit keer ook gekozen voor een jong model, een jongen van 10 jaar. Met deze keuze hopen we ouders te bereiken en aan te geven dat de kerken open staan voor iedereen ongeacht leeftijd of achtergrond.

Website(s) en social media

Websites en sociale media zijn onmisbaar in elke communicatiestrategie. Hoewel onze kerkgangers en donateurs over het algemeen tot de oudere generatie behoren, zien we ook bij hen een toenemende online aanwezigheid. Daarom is het cruciaal voor Groninger Kerken om actief en consistent aanwezig te zijn op verschillende sociale mediaplatforms en onze website(s). De ontwikkelingen op dit gebied gaan snel, maar we streven ernaar om op onze eigen unieke manier zichtbaar te blijven en onze identiteit als stichting te behouden en te presenteren in deze dynamische digitale wereld.

Campagne Winter 2022 versus Winter 2023

■ 2022 ■ 2023

Bereik

Weergaven

Frequentie

Klikken

CTR (Click Through Rate)

CPC (Cost Per Click)

Kosten

Conclusie: Door verschillend materiaal in te zetten om mee te testen en niet-werkend materiaal uit te zetten, hebben we de campagne geoptimaliseerd, met als effect een lager CPC en hoger CTR.

In 2024 gaan we hier nog meer op inzetten en willen we dit koppelen aan data-onderzoek om onze donateurs, bezoekers en belangstellende nog beter te kunnen bereiken.

Websites

- Groningerkerken.nl** – www.groningerkerken.nl
  - Websitebezoekers: 55.176
  - Paginaweergaven: 166.533
  - Aantal ingevulde formulieren donateurs: 163

Schoolkerk.nl

- www.schoolkerk.nl
  - Websitebezoekers: 2.436
  - Paginaweergaven: 5.05

Akerk – www.akerk.nl

- Websitebezoekers : 22.887
- Paginaweergaven: 69.566

Voor **Kerkalspodium.nl** – www.kerkalspodium.nl stond in 2023 nog geen Analytics ingesteld.

Social media

- Facebook: 4.377 volgers (+59)
- X: 3.063 volgers (-127)
- LinkedIn: 1.490 volgers (+155)
- Instagram: 1.483 volgers (+199)

Hoe wordt Groninger Kerken gevonden?

In samenwerking met INTK onderzoeken we de meest gebruikte zoektermen, wat niet alleen inzicht geeft in het zoekgedrag van onze doelgroep, maar ook in hun verwachtingen bij het bezoeken van onze kerken.

In 2024 streven we naar een verfijning van deze zoektermen en willen we nagaan of ze nog steeds relevant zijn. Daarnaast zullen we de cijfers zowel op kwalitatieve als kwantitatieve wijze evalueren om inzicht te krijgen op de impact en de betekenis van deze zoektermen.

Top zoektermen:

- Groningen leuk
- Stichting Oude Groninger Kerken
- Muziek live
- Activiteiten Groningen
- Profielwerkstuk onderwerpen
- Te doen in Groningen
- Leuke dingen om te doen
- Leuk in Groningen
- Concert in Groningen
- Onderwerp werkstuk
- Concert Groningen
- Groningen
- SOGK
- Leuke activiteiten

Kennisdeling & digitalisering

Het afgelopen jaar stond de mediatheek volledig in het teken van beeld. Duizenden foto's zijn zorgvuldig beoordeeld en geselecteerd op hun kwaliteit en bruikbaarheid voor promotionele doeleinden. Deze geselecteerde afbeeldingen zijn voorzien van tags, waardoor een interne beeldbank voor Groninger Kerken is gecreëerd die gemakkelijk doorzoekbaar is. De volgende stap is om deze beeldbank op een manier te presenteren die toegankelijk is voor een breder publiek.

Afbeeldingen die niet zijn opgenomen in de beeldbank van Groninger Kerken, zijn uiteraard behouden en moeten ook goed doorzoekbaar blijven. Bovendien is er begonnen met het selecteren van beeldmateriaal dat weliswaar niet direct geschikt is voor promotionele doeleinden, maar wel van waarde is voor bijvoorbeeld de bouwhistorie en instandhouding van kerken, of voor educatieve doeleinden.

Een voorbeeld van het mooie beeldmateriaal dat inmiddels op de website te vinden is staat, zijn panoramafoto's, de zogenaamde pano's, van het interieur van onze kerken. We streven ernaar om deze panoramafoto's te gebruiken om verschillende objecten in de kerk onder de aandacht te brengen. Door middel van aanklikbare tekstkadertjes wordt uitgelegd wat er te zien is. Hoewel hier het afgelopen jaar al mee is begonnen, zal het nog even duren voordat deze functionaliteit volledig zichtbaar is op de website.

Vrijwilligers

In 2023 stond het versterken van de band tussen de vrijwilligerscoördinator van Groninger Kerken en de vrijwilligers centraal. Het jaar begon met een druk bezochte Nieuwjaarsborrel voor alle vrijwilligers in het Forum Groningen. De vrijwilligerscoördinator bracht bezoeken aan 57 kerken en had veel gesprekken met leden van de Plaatselijke Commissies in de Groninger dorpen.

Vanwege de diverse projecten die onder de verantwoordelijkheid van de vrijwilligerscoördinator vallen, zoals ODE, Het Ziltepad, Warme Groninger Kerken en de Week van de Democratie, zijn de communicatielijnen tussen de Plaatselijke Commissies en de coördinator kort.

Het contact met het Vrijwilligersplatform is versterkt, er vonden twee werkoverleggen plaats met de Plaatselijke Commissies, en het contact met de kantoorvrijwilligers kreeg een meer formeel karakter door speciale werkoverleggen te organiseren.

Plaatselijke Commissies

De vrijwilligerscoördinator is verder belast met het samenstellen van Plaatselijke Commissies voor de verschillende kerken van Groninger Kerken. Naast de vele goed functionerende plaatselijke commissies, komen er met regelmaat nieuwe bij. Soms omdat een huurder van de kerk de huur opzegt, soms omdat er

een nieuwe kerk bij Groninger Kerken is gekomen. Het afgelopen jaar is gewerkt aan het opzetten van een Plaatselijke Commissie voor Uithuizermeeden en Holwierde.

Voor een uitgebreid overzicht van de brede, gevarieerde en toegewijde inspanningen van onze Plaatselijke Commissies, verwijzen we naar hoofdstuk 5.

Vrijwilligersplatform

Het Vrijwilligersplatform is een orgaan van vrijwilligers dat fungeert als ondersteunings- en adviesorgaan voor de vrijwilligers van Groninger Kerken. Het platform bestaat uit maximaal zeven leden en speelt een rol bij het opstellen van het vrijwilligersbeleidsplan. Het verstrekt gevraagd en ongevraagd advies aan de directeur-bestuurder over het vrijwilligersbeleid en draagt bij aan de communicatie en implementatie ervan.

Daarnaast is het Vrijwilligersplatform betrokken bij het bevorderen van informatievoorziening over vrijwilligerswerk voor Groninger Kerken en biedt het ondersteuning bij gerelateerde initiatieven. Op 16 februari benoemde de directeur-bestuurder de nieuwe leden Atze Landman (Plaatselijke Commissie Grijpskerk), Willem Friedrich (Plaatselijke Commissie Oudeschans) en Francis Pothof (Plaatselijke Commissie Oosterwijtwerd). Met deze benoemingen is het gremium weer volledig bemenst.

Na overeenstemming te hebben bereikt over zowel de verschillen als de overeenkomsten tussen het Vrijwilligersplatform en het Werkoverleg Vrijwilligers, werd Max de Haas (Plaatselijke Commissie Losdorp) gedurende het jaar uitgenodigd om deel te nemen aan de vergaderingen als vertegenwoordiger van het Werkoverleg Vrijwilligers en nam Marienus Beukema vanuit het platform vervolgens deel aan bijeenkomsten van het werkoverleg.

Aan het einde van het jaar vond er nog een verandering plaats in de samenstelling: Margreet Bakker, die het voorzitterschap had overgedragen aan Francis Pothof, nam na zes jaar afscheid van het Vrijwilligersplatform.

Naast de afstemming tussen de inspraakorganen van vrijwilligers, werden ook andere onderwerpen besproken. Zo werd de positie van kantoorvrijwilligers besproken naar aanleiding van signalen uit die hoek en in goed overleg met alle betrokkenen verduidelijkt.

Het Vrijwilligersplatform leverde ook een inhoudelijke bijdrage aan de voorbereidingen van het Meerjarenbeleidsplan 2025-2028 en werkte het samen met de vrijwilligerscoördinator aan een brochure voor vrijwilligers.

Gezien de zorgen binnen veel Plaatselijke Commissies over vergrijzing en onderbezetting, heeft het Vrijwilligersplatform zich serieus beziggehouden met de vraag hoe jongeren te interesseren zijn voor vrijwilligerswerk binnen Groninger Kerken. De bevindingen uit deze discussies zijn overgenomen door de vrijwilligerscoördinator en de coördinator PR en Communicatie, die met hun expertise wervingsbeleid gaan ontwikkelen. Bovendien heeft scholing of – zo men wil – deskundigheidsbevordering van vrijwilligers de volle aandacht van het platform en staat dit onderwerp in 2024 op de agenda voor overleg met de directeur-bestuurder en de vrijwilligerscoördinator.

Tijdens twee bijeenkomsten met de directeur-bestuurder en de vrijwilligerscoördinator werd constructief gediscussieerd over de genoemde onderwerpen. Het Vrijwilligersplatform werd gevraagd en ongevraagd geïnformeerd over beleidszaken die relevant zijn voor vrijwilligersbelangen. Daarnaast vond er, waar nodig en wenselijk, ook tussentijds overleg plaats met de vrijwilligerscoördinator.

Om goede contacten tussen het Vrijwilligersplatform en vrijwilligers te bevorderen, worden de platformvergaderingen vanaf 2022 op steeds wisselende locaties gehouden. Zo was het platform in 2023 te gast in Oudeschans, Losdorp en Grijpskerk. Hoewel de interessante informatie ter plekke de agenda wat onder druk zet, is dit een aangename manier om als platform steeds meer namens de 600 gewaardeerde vrijwilligers in de provincie te kunnen werken.

Samenstelling Vrijwilligersplatform

• Francis Pothof	(voorzitter) Plaatselijke Commissie Oosterwijtwerd
• Marienus Beukema	Kantoorvrijwilliger
• Willem Friedrich	Plaatselijke Commissie Oudeschans
• Anja Groeneveld-Smit	Kantoorvrijwilliger
• Atze Landman	Plaatselijke Commissie Grijpskerk
• Riet Wessels	Plaatselijke Commissie Krewerd

Werkoverleg Plaatselijke Commissies

Naast het Vrijwilligersplatform is er nog het praktischer ingestelde Werkoverleg Plaatselijke Commissies. In dit overleg komen leden van de Plaatselijke Commissies bijeen om *good practices* uit te wisselen, maar ook om onder leiding van de vrijwilligerscoördinator Groninger Kerken praktische zaken te bespreken. Het Werkoverleg Plaatselijke Commissies heeft dit jaar twee keer vergaderd.

Samenstelling Werkoverleg Plaatselijke Commissies

• Frank Broersma	Plaatselijke Commissie Den Horn
• Herman Groothuis	Plaatselijke Commissie Garmerwolde
• Max de Haas	Plaatselijke Commissie Losdorp
• Loes Kiezebrink	Plaatselijke Commissie Engelbert
• Margie Kil	Plaatselijke Commissie Losdorp
• Jacobien Louwes	Plaatselijke Commissie Vierhuizen
• Pluc Plaatsman	Plaatselijke Commissie Thesinge
• Hans Stoelinga	Plaatselijke Commissie Onderdendam
• Hans Tulp	Kerk als Podium
• Johan Wiersma	Plaatselijke Commissie Usquert
• Hein Zeevalking	Plaatselijke Commissie Garnwerd

“Om goede contacten tussen het Vrijwilligersplatform en vrijwilligers te bevorderen, worden de platformvergaderingen vanaf 2022 op steeds wisselende locaties gehouden”

Nieuwjaarsbijeenkomst voor vrijwilligers in Forum Groningen.

Organisatie & Personeel

Organisatie

Op 13 mei 1969 werd de Stichting Oude Groninger Kerken opgericht, in een periode waarin talrijke kerken werden bedreigd door ernstig en onaanvaardbaar verval. Dankzij het initiatief van een toegewijde groep mensen met een sterke betrokkenheid en motivatie, kwam de huidige stichting tot stand. Haar voornaamste doel is het behoud van deze kerken als waardevol religieus erfgoed.

Missie

Groninger Kerken zet zich in voor het behoud van de monumentale Groninger kerken en hun omgeving, zowel op materieel als functioneel gebied. Hierbij staat een duurzame benadering van zowel het gebouw als de mens centraal, waarbij steeds meer nadruk wordt gelegd op het bevorderen van een harmonieuze relatie tussen beide. Naast het behoud van deze historisch waardevolle gebouwen, bevordert de stichting ook hun openstelling voor het publiek, waarbij ze opnieuw worden ingezet als plekken van ontmoeting en bezinning. Hierbij wordt speciale aandacht besteed aan de beleving van de omgeving en biodiversiteit. Bovendien streeft de stichting naar het vergroten van de belangstelling voor dit unieke erfgoed, om zo de waarde ervan te onderstrepen en te behouden voor toekomstige generaties.

Doel

De stichting tracht haar missie te verwezenlijken door:

- het verwerven, bewaren, restaureren, beheren en ter bezichtiging stellen van monumentale kerken en hun bijgebouwen en terreinen in de ruimste zin;
- het streven naar een gebruik van de gebouwen en de terreinen zoveel mogelijk in overeenstemming met hun aard;

- het nemen van initiatieven op het gebied van adviezen, voorlichting, publicatie en het leggen van contact met bezitters van bouwwerken en terreinen sub a bedoeld;
- alle andere middelen, welke tot bevordering van dat doel leiden.

Beleidsplan 2021-2024

In dit jaarverslag wordt gerapporteerd en geëvalueerd op basis van het in 2020 vastgestelde beleidsplan 2021-2024 *Bakens van betekenis*.

In dit beleidsplan zijn de missie, visie en ambities voor die periode vastgesteld. Belangrijkste missie blijft het naleven van de doelstellingen van de stichting. Het beleidsplan is te raadplegen op www.groningerkerken.nl.

Naleving Governance Code Cultuur

Groninger Kerken onderschrijft de navolgende gedragscodes en richtlijnen uit de Erkenningregeling Goede Doelen Nederland

- De Code Goed Bestuur
- De Regeling beloning directeuren van goede doelen

De stichting hanteert een gedragscode voor het gebruik van de sociale media, de communicatie in het kader van de aardbevingsproblematiek en de databeveiliging.

De stichting continueert het werken volgens de drie codes: de Governance Code Cultuur, de Fair Practice Code en de Code Diversiteit & Inclusie voor zover die op de stichting van toepassing zijn en een afspiegeling is van de samenleving in het gebied. Daarbij volgt de stichting bijvoorbeeld ook de richtlijnen van het Mondriaan Fonds ten aanzien van deze codes.

De stichting heeft in haar statuten en reglementen de verschillende taken en verantwoordelijkheden duidelijk gescheiden.

Er is een 'Reglement Raad van Toezicht Stichting Oude Groninger Kerken' opgesteld waaraan de Raad in zijn geheel en elk individueel lid van de Raad moet voldoen. Jaarlijks evalueert de Raad van Toezicht zijn eigen functioneren evenals dat van de individuele leden en het functioneren van de directeur-bestuurder. De Raad vergadert minimaal vier keer per jaar. De Raad voorziet zelf in de invulling van zijn vacatures. Benoeming geschiedt voor een termijn van vier jaar en herbenoeming is mogelijk voor maximaal één periode van vier jaar. Aftreden geschiedt conform een rooster van aftreden.

De Raad van Toezicht kent twee commissies:

- De Selectie- en Remuneratiecommissie bestaande uit ten minste twee leden van de Raad van Toezicht, waaronder de voorzitter.
- De Auditcommissie bestaat uit ten minste twee leden van de Raad van Toezicht. De voorzitter van de Raad van Toezicht maakt geen deel uit van de Auditcommissie.

De Auditcommissie bereidt de besluitvorming over de (meerjaren)begroting en de jaarstukken voor en overlegt onder andere met de accountant.

De Beleggingscommissie adviseert de directeur-bestuurder en de Raad van Toezicht gevraagd en ongevraagd over het ontwikkelen en wijzigen ten aanzien van het beleggingsbeleid, evenals het rapporteren over de uitvoering van het vermogensbeheer. De Beleggingscommissie bestaat uit ten minste één lid van de Auditcommissie. Dit lid is toevoerder conform de rol als toezichthouder van de Raad van Toezicht. De vergaderingen worden tevens bijgewoond door de directeur-bestuurder.

De directeur-bestuurder opereert op basis van het door de Raad van Toezicht vastgestelde 'Reglement directeur-bestuurder Stichting Oude Groninger Kerken', meerjarenbeleidsplan met meerjarenbegroting en de jaarlijks geactualiseerde begrotingen en jaarstukken. De directeur-bestuurder legt door middel van het jaarverslag en de jaarrekening verantwoording af over het gevoerde beleid.

De directeur-bestuurder is belast met het bepalen van het algemeen dagelijks beleid van de stichting en besturen van de onderneming(en) van de stichting

en is eindverantwoordelijk voor de realisatie van de doelstellingen, de strategie, het verkrijgen van de noodzakelijke middelen en de prestaties van de onderneming(en) van de stichting, alsmede voor het naleven van de wet- en regelgeving. De directeur-bestuurder is tevens belast met het bepalen van het beleid ten aanzien van de positie van de stichting en haar eigen rol waar het gelieerde entiteiten betreft.

Bezoldiging directie

Het salaris van de directeur-bestuurder wordt bepaald aan de hand van het handboek functiewaardering van de CAO Woondiensten. Zij heeft geen gratificaties of extra vergoedingen ontvangen. De directeur-bestuurder werkt op basis van het directiereglement. Er zijn geen nieuwe overeenkomsten afgesloten of lopende overeenkomsten gewijzigd die voorzien in de beloningen die hoger zijn dan de norm vastgesteld in de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT).

De Raad van Toezicht heeft op advies van de remuneratiecommissie het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Het beleid wordt periodiek geactualiseerd. De laatste evaluatie was in 2022.

Bij de bepaling van het bezoldigingsbeleid en de vaststelling van de beloning volgt de Stichting Oude Groninger Kerken de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties (zie www.goededoelennederland.nl). De regeling geeft aan de hand van zwaartecriteria een maximumnorm voor het jaarinkomen. De weging van de situatie bij mevrouw Wageman vond plaats door de remuneratiecommissie. Dit leidde tot een zogenaamde BSD-score van 460 punten (functiegroep I) met een maximaal jaarinkomen van € 152.661 (1 FTE/12 mnd.) De voor de toetsing, aan de geldende maxima, relevante werkelijke jaarinkomens van de directie bedroeg voor mevrouw P. Wageman € 111.288 (1 FTE/12 mnd.) Deze beloningen bleef binnen de geldende maxima. Het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen, de pensioencompensatie en de overige beloningen op termijn bleven, met een bedrag van € 132.306, binnen het in de regeling opgenomen maximum bedrag van € 152.661 per jaar. De belaste vergoedingen/bijtellings, de werkgeversbijdrage pensioen en de overige beloningen op termijn stonden bovendien in een redelijke verhouding tot het jaarinkomen.

De hoogte en samenstelling van de bezoldiging worden in de jaarrekening toegelicht in de toelichting op de staat van baten en lasten.

De Selectie- en Remuneratiecommissie voert een jaargesprek met de directeur-bestuurder en evalueert de samenwerking. Dit gesprek vond in december plaats. Binnen de Groninger Kerken voert de directeur-bestuurder jaargesprekken met de medewerkers die in dienst zijn bij de stichting, er zijn medewerkersbijeenkomsten en andere vormen van onderling overleg.

Effectiviteit en efficiency van bestedingen

Met het door de Raad van Toezicht vastgestelde meerjarenbeleidsplan, de meerjarenbegroting en de daaruit voortvloeiende jaarlijkse werkplannen en begrotingen geeft de directeur-bestuurder richting aan de doelstellingen van de stichting.

Het monitoren en evalueren van de uitvoering van activiteiten en processen vindt plaats door een kritische beoordeling van de tussentijdse (voortgang) rapportages van de directeur-bestuurder en het jaarverslag.

De administratieve organisatie en interne controle worden jaarlijks getoetst door de accountant. Periodiek worden de procedures geactualiseerd.

Omgang met belanghebbenden

De Stichting Oude Groninger Kerken streeft naar een open relatie met belanghebbenden die zijn onder te verdelen in vrijwilligers en betaalde arbeidskrachten, donateurs, schenkers, relaties, bedrijven, overheden, huurders, bewoners en omwonenden, bezoekers, kerkelijke, culturele en maatschappelijke (erfgoed) organisaties en andere betrokkenen. De inhoud en de kwaliteit van de verstrekte informatie vanuit de centrale organisatie wordt door de directeur-bestuurder gewaarborgd. De coördinator PR en Communicatie is verantwoordelijk voor het stroomlijnen en optimaliseren van de interne en externe communicatie.

De specifieke doelgroepen worden geïnformeerd door middel van diverse communicatiemiddelen zoals het tijdschrift Groninger Kerken, het jaarverslag, folders, publicaties, digitale nieuwsbrieven, persberichten, de website en de sociale media en door deelname aan diverse overlegorganen en samenwerkingsverbanden. Het communicatiebeleid is vastgelegd in het meerjarenbeleidsplan. Het communicatiebeleid is erop gericht om een optimale relatie te hebben met

belanghebbenden en hen gericht te informeren over belangen, ontwikkelingen en de besteding van de ontvangen gelden.

Groninger Kerken beschikt over een vastgelegde procedure om eventuele klachten correct af te handelen. Daarnaast heeft Groninger Kerken een code voor het gebruik van de sociale media, de communicatie in het kader van de aardbevingsproblematiek en de databeveiliging.

Ondernemingsraad

In 2023 waren er geen noemenswaardige kwesties die de betrokkenheid van de Ondernemingsraad vereisten. Hierdoor vonden er geen bijeenkomsten plaats voor en met medewerkers, was er geen overleg met de directeur-bestuurder en vond er geen gesprek met de Raad van Toezicht plaats.

Voor het jaar 2024 is afgesproken dat de Ondernemingsraad minstens twee keer per jaar zal vergaderen met de directeur-bestuurder, ook als er geen onderwerpen spelen die besproken moeten worden. Daarnaast zal er vanaf 2024 jaarlijks een ontmoeting tussen de Ondernemingsraad en de Raad van Toezicht plaatsvinden.

Samenstelling Ondernemingsraad

- Chris de Graaf (voorzitter) – sinds 2018
- Marius Breukink (vicevoorzitter) – sinds 2022
- Vivian Lo-Sie-Sen – sinds 2019
- Miriam van der Waart – sinds 2018
- Stieneke Wierda – sinds 2018

Bedrijfsnoodplan en RI & E

Hoewel de stichting in het verleden een RI & E heeft opgesteld is het van belang deze weer te actualiseren. Dat geldt ook voor een bedrijfsnoodplan. Hoewel dit aan de voorkant is georganiseerd, is het belangrijk om te weten wie welke actie onderneemt als er daadwerkelijk iets gebeurt. Het verbeteren van het bedrijfsnoodplan kan ervoor zorgen dat de stichting goed voorbereid is en adequaat kan reageren in geval van een crisis. Beide onderdelen ten aanzien van de veiligheid en risicoanalyse van de organisatie staan op de agenda om in 2024 te worden aangepakt.

Personeel

In- en uitdiensttreding

Met ingang van 1 september 2023 is Carla Wilts gestart als Coördinator PR en Communicatie. Zij heeft de taken van Rebecca Compaan overgenomen en heeft een aanstelling van 0,89 fte.

De omvang van de personeelsformatie van de Groninger Kerken (exclusief medewerkers die werkzaam zijn op basis van een overeenkomst van opdracht) is tamelijk stabiel te noemen en bedraagt aan het einde van het verslagjaar 17,33 fte.

De verwachting is dat de formatie gedurende 2024 een lichte stijging kent als gevolg van de toenemende activiteiten van de Groninger Kerken.

Opleiding

Als uiting van goed werkgeverschap worden bij Groninger Kerken opleidingen aangeboden indien hier behoefte aan is of als dat is gewenst ten behoeve van het uitoefenen van de functie. Ook is er de mogelijkheid om conferenties, lezingen en congressen bij te wonen of om studiereizen te maken.

Verscheidene medewerkers volgden lezingen of cursussen die hun specialiteit of werk ten goede kwamen.

De medewerkers van Instandhouding hebben (de herhaling van) de cursus VGM (Veiligheid, Gezondheid, Milieu) Checklist Aannemers, of kortweg Veiligheid Checklist Aannemers (VCA) gevolgd en met succes afgerond.

Thuiswerken

Na het opheffen van alle coronamaatregelen blijkt dat thuiswerken ook in de toekomst een vast onderdeel blijft van de indeling van de werkweek. Afhankelijk van de aanstelling en de functie van de medewerkers zal dit in meerdere of mindere mate mogelijk zijn en worden hierover per individu afspraken gemaakt. Een thuiswerkreglement is in 2024 door de OR goedgekeurd en van kracht.

Ziekteverzuim

Het afgelopen jaar was het ziekteverzuim zeer laag, met een totaal van 0,13%. Hiervan bestond 0,03% uit kort verzuim en 0,09% uit middellang verzuim. Er is geen sprake geweest van langdurig ziekteverzuim, waardoor we nauwelijks gebruik hebben hoeven maken van onze Arbodienst.

Integriteit

Erkende goede doelen organisaties zijn aanspreekbaar op hun handelen en werken aan een integrale organisatiestructuur. Preventie is de eerste stap in integriteitsmanagement. Daarom beschikt Groninger Kerken over een gedragscode waarin de waarden en normen zijn uitgewerkt en welke omgangsvormen hierbij horen. Deze richtlijnen zijn opgenomen ons *Beleid inzake ongewenste omgangsvormen, integriteit en klokkenluidersregeling*. Dit beleid is op onze website te vinden. Ook beschikt Groninger Kerken over een klachtenregeling, die ook op onze website staat.

Groninger Kerken streeft ernaar om vanaf 2024 jaarlijks een cursus over omgangsvormen te organiseren voor haar medewerkers en vrijwilligers. Het CBF-keurmerk geeft mede aan dat dit wenselijk is, omdat investeren in ethisch handelen door de organisatie en haar medewerkers het vertrouwen in de goededoelensector waarborgt en vergroot.

Vanaf 2024 zal in het jaarverslag ook verantwoording worden afgelegd over hoe Groninger Kerken omgaat met integriteit bij medewerkers, vrijwilligers en anderen.

Het afgelopen jaar waren er geen meldingen van grensoverschrijdend gedrag, noch zijn er klachten binnengekomen via de klachtenregeling over de stichting en haar activiteiten.

Medewerkers

Inge Basteleur
Jur Bekooy
Marius Breukink
Daphne de Bruijn
Rebecca Compaan
Lennart Douma

Martha Bijl-Zoodsma
Jan Borgers
Margreet Eriks
Chris de Graaf
Johanna Kloosterhuis
Vivian Lo-Sie-Sen
Eva Magnusková

Luvina van Nuysenburg
Marcel Roemeling
Marcel van Santen
Tekla Slangen
Christiaan Velvis

Chantal Verhoeckx
Marlies Voorma
Miriam van der Waart

Patty Wageman

Stieneke Wierda
Carla Wilts
Elise van der Willik

Projectleider Educatie
Senior Bouwkundige Instandhouding
Projectleider Akerk
Vrijwilligerscoördinator & Projecten
PR en Communicatie (tot 1 september 2023)
Facilitaire en Technische dienstverlening Akerk (overeenkomst voor bepaalde tijd)
Medewerker Financiën
Controller (overeenkomst in opdracht)
Directiesecretariaat
Controller
Medewerker Financiën
Facilitaire en Technische dienstverlening Akerk
Facilitaire en Technische dienstverlening Akerk (overeenkomst voor bepaalde tijd)
Secretariaat
Facilitaire Dienst
Bouwkundige Instandhouding
Medewerker Educatie
Bouwkundige Instandhouding

Nevenfunctie

- Libau: lid Adviescommissie voor Omgevingskwaliteit Drentse gemeenten

Medewerker PR en Communicatie (overeenkomst voor bepaalde tijd)
Secretariaat

Groenmanagement | Instandhouding
Nevenfunctie

- Lid Platform Funerair Erfgoed van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Directeur-bestuurder

Nevenfuncties

- Council Member Future for Religious Heritage
- Bestuurslid Stichting Saskia Boddeke & Peter Greenaway Projects
- Bestuurslid Stichting Hi-Lo
- Penningmeester bestuur Stichting Khardzhiev
- Lid Grote Kerken Overleg
- Lid Raad van Toezicht Marketing Groningen
- Penningmeester bestuur Vereniging Behoud Monumentale Kerken
- Lid Raad van Advies Vereniging Groninger Monument Eigenaren
- Lid ledenraad Donatus Verzekeringen

Informatiespecialist
Coördinator PR en Communicatie (vanaf 1 november 2023)
Facilitaire en Technische dienstverlening Akerk (overeenkomst in opdracht)

Een goed financieel jaar

Groninger Kerken kan terugkijken op een goed financieel jaar, ondanks de geopolitieke ontwikkelingen en oorlogen, klimaatverandering en energieschaarste. De geprognosticeerde beleggingsresultaten werden ruimschoots gehaald waarmee het verlies van het afgelopen jaar weer kon worden goed gemaakt.

We sloten het jaar af met een positief resultaat van € 144.628. Dit resultaat is grotendeels het gevolg van de beleggingsresultaten die het jaar eindigden met een positief resultaat van € 1.628.237.

Risicomanagement

De Raad van Toezicht heeft besloten om, evenals in voorgaande jaren, voor de meerjarenplanning van Groninger Kerken budgettair uit te gaan van een niet-sluitende exploitatie. Als dit zich ook daadwerkelijk voordoet, dan zal het tekort voor dat jaar uit de eigen reserves worden gedekt. Op basis van de gezonde stand van de reserves zal de continuïteit hierdoor niet direct in gevaar komen. De resultaten van 2023 laten zien dat we weer in de pas lopen met de jaren vóór de coronapandemie. Deze resultaten zijn naast de beleggingen te danken aan ruimhartige schenkingen en legaten, waardoor we in staat zijn het vermogen op peil te houden, zoals we de afgelopen 10 jaar ook hebben laten zien.

CBF Keurmerk

Het CBF Keurmerk, uitgegeven door het CBF, Toezichthouder Goede Doelen, is een erkenning voor goede doelen die voldoen aan strenge kwaliteitseisen. Het keurmerk geeft aan dat een organisatie bijdraagt

aan een betere wereld, zorgvuldig omgaat met donaties, verantwoording aflegt en onafhankelijk wordt gecontroleerd. De specifieke eisen variëren voor grotere en kleinere organisaties. Het geven aan een Erkend Goed Doel wordt gemakkelijker omdat het keurmerk transparantie en betrouwbaarheid garandeert. Jaarlijks vindt er een evaluatie plaats met het organisatiebureau van het CBF Keurmerk.

Het CBF-Erkenningpaspoort biedt op een overzichtelijke en neutrale manier de belangrijkste informatie over een Erkend Goed Doel. Dit paspoort bevat zowel kwalitatieve informatie over de doelstellingen en activiteiten van de organisatie als financiële kengetallen, die door het CBF zijn gevalideerd.

Fondsen en Legaten

In 2023 zijn er geen nieuwe Fondsen op naam gerealiseerd. Wel heeft Groninger Kerken nalatenschappen en legaten ontvangen met een totaalbedrag van € 811.667.

Donateurs

Aan het einde van het jaar bedroeg het aantal donateurs 6.042, een lichte daling ten opzichte van het voorgaande jaar.

Dienstverlening

Vereniging Beheer Monumentale Kerken (VBMK) De Groninger Kerken verzorgt de (leden) administratie van de Vereniging Beheer Monumentale Kerken (VBMK). Daarnaast heeft de directeur-bestuurder zitting in het bestuur van de VBMK.

Beleggingscommissie

Algemeen

Het jaar 2023 vormde opnieuw een uitdagend beleggingsjaar, gekenmerkt door vergelijkbare schommelingen als in de voorgaande jaren. In 2021 behaalden we een rendement van +13%, gevolgd door een negatief rendement van -9,4% in 2022. Gedurende 2023 hebben we een rendement behaald van 9,8%. Hoewel dit een positief resultaat is, bleek het niet voldoende om het beleggingsdoel van vermogensbehoud, gecorrigeerd voor inflatie en onttrekkingen, te bereiken. Het negatieve resultaat van 2022, gecombineerd met de hoge inflatie van 10%, heeft een aanzienlijke impact gehad op het belegd vermogen van de stichting.

Vermogensbeheer

In 2021 hebben we besloten om het belegde vermogen niet langer door één externe vermogensbeheerder te laten beheren, maar dit te verdelen over twee externe partijen. Het jaar 2023 markeert het tweede volledige jaar waarin beide vermogensbeheerders actief zijn geweest. Hoewel beide beheerders dezelfde beleidsuitgangspunten hebben meegekregen, hebben ze de vrijheid om binnen de vastgestelde kaders hun eigen beleggingskeuzes te maken. Deze benadering kan resulteren in uiteenlopende beleggingsresultaten tussen de twee vermogensbeheerders. De Beleggingscommissie beschouwt dit als een positieve ontwikkeling, aangezien de verschillende uitvoering van hetzelfde beleggingsmandaat samen een meer stabiele ontwikkeling van het totale beleggingsresultaat oplevert. In feite voegt de verdeling van het vermogen over twee vermogensbeheerders een extra vorm van risicospreiding toe.

Uit een analyse van de afgelopen 2,5 jaar blijkt dat wanneer de ene vermogensbeheerder onderpresteert, dit vaak wordt gecompenseerd door een overprestatie van de andere partij. Dit heeft geleid tot een stabielere ontwikkeling van de rendementen over de afgelopen jaren. Zonder deze verdeling zouden de beleggingsresultaten in de afgelopen drie jaar waarschijnlijk nog extremer zijn geweest dan de resultaten die momenteel worden gepresenteerd.

Beleggingsbeleid

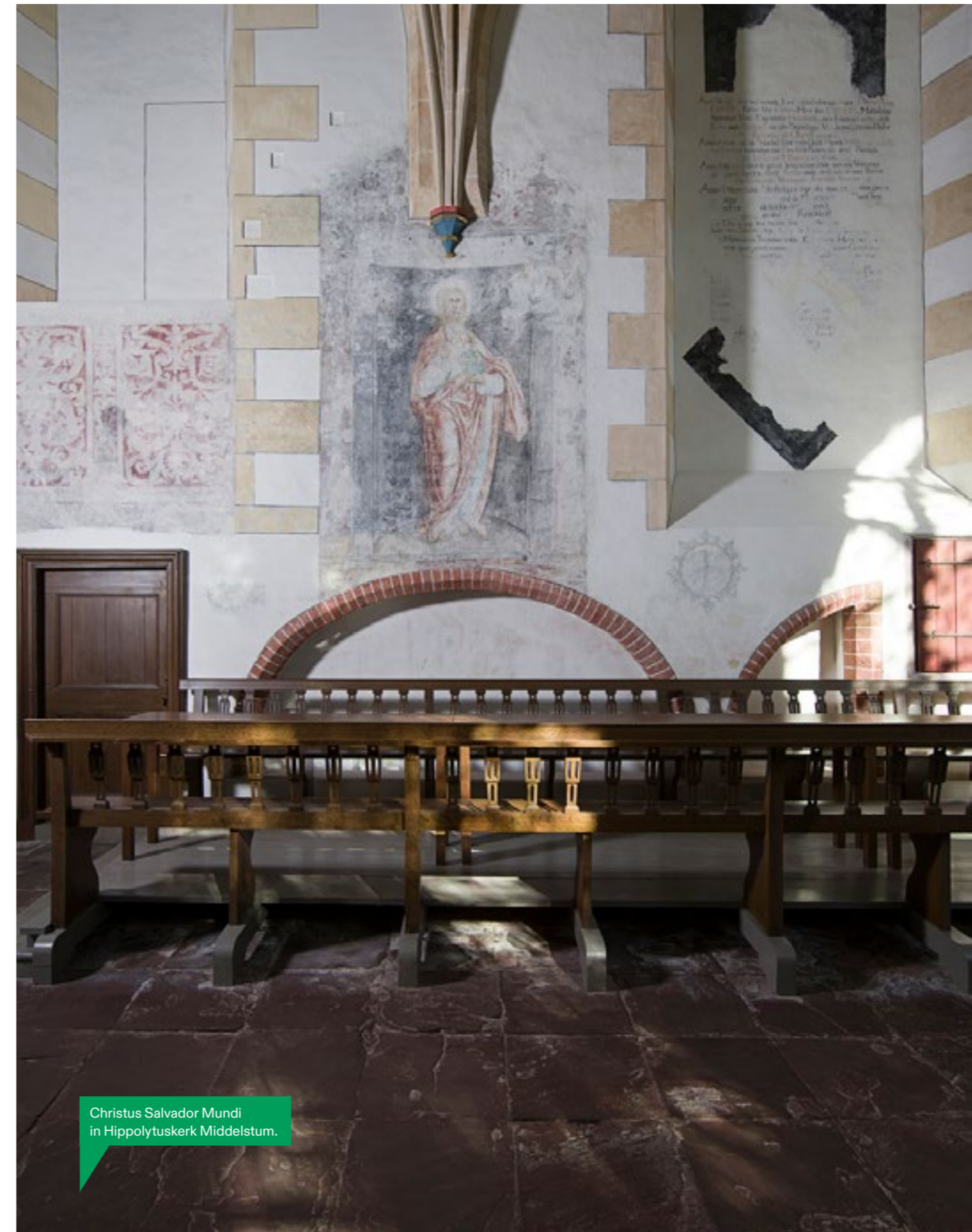
Het beleggingsbeleid is in 2023 licht gewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar. Op basis van ervaringen van de vermogensbeheerders is besloten om de categorieën waarin belegd kan worden uit te breiden naar partijen met een BBB-credit rating. Met betrekking tot onze ambitie om duurzamer te beleggen, worden er stappen gezet richting een meer duurzame beleggingsbenadering door te investeren in partijen die voldoen aan SFDR artikel 8. Dit vormt een eerste stap naar een verdere verduurzaming van onze portefeuille, waarbij we streven naar behoud van rendement en een aanvaardbaar risiconiveau. Ook in 2024 beogen we de duurzaamheid van de portefeuille verder te verbeteren.

Beleggingscommissie

De samenstelling van de Beleggingscommissie is gedurende het jaar ongewijzigd gebleven. Sinds dit jaar is er een rooster van aftreden van kracht, wat praktische gevolgen zal hebben vanaf 2026.

Samenstelling Beleggingscommissie

- Jacob Kielman (voorzitter)
- Geert Jansen
- Baukje Jensma
- Errit Bekkering (toehoorder namens de Raad van Toezicht en Auditcommissie Stichting Oude Groninger Kerken)

Christus Salvador Mundi
in Hippolytuskerk Middelstum.

Geconsolideerde jaarrekening

Risicomanagement

Voor de komende meerjaars planningperiode heeft het bestuur besloten om budgettair bij de SOGK uit te gaan van een niet-sluitende exploitatie. Indien dit zich ook daadwerkelijk gaat voor doen, kan het tekort voor enig jaar gedekt worden uit de eigen reserves.

Beleggingsbeleid en inzicht in de vermogensrisico's Effecten

De effectenportefeuilles waarin de vermogens van SOGK, SWRI en STZ zijn belegd worden beheerd door ING Private Banking en vanaf mei 2021 ook mede door Optimix.

De verschillende effectenportefeuilles worden als één beleggingsportefeuille beheerd. Dit geldt ook voor de bij de verschillende portefeuilles behorende liquiditeiten.

Toerekening van het beleggingsresultaat aan de verschillende stichtingen gebeurt naar rato van de inbrengwaarde van de betreffende portefeuilles.

In januari 2005 is het beleggingsbeleid van de Stichting vastgelegd en wordt sindsdien jaarlijks door de Raad van Toezicht vastgesteld.

Doelstelling

Het beleggingsbeleid van de SOGK is erop gericht om de volgende doelstellingen te realiseren:

- de instandhouding van de waarde van de afzonderlijke vermogens van de stichtingen conform de richtlijnen van deze fondsen dan wel hun oprichters;
- voldoen aan de voorwaarden van het CBF-keurmerk;
- inhoud geven aan een maatschappelijk verantwoord beleggingsbeleid waarbij bewust rekening wordt gehouden met financiële, sociale, governance en milieu-overwegingen. Met name worden uitgesloten beleggingen in de porno- en wapenindustrie alsmede industrieën die gebruik maken van kinderarbeid.

Strategische mix, bandbreedtes, benchmarks, restricties

Vastrentende waarden

Indien de debiteur door een downgrading niet meer aan de BBB/Baa-rating voldoet, moet de positie binnen 6 maanden worden afgewikkeld.

De investering per debiteur mag niet meer bedragen dan 5% van het totaal geïnvesteerde bedrag in bedrijfsobligaties.

De 5%-limiet moet worden gezien als een indicatie voor de beheerder.

Als deze limiet wordt overschreden, hoeft niet onmiddellijk tot verkoop te worden overgegaan om weer binnen de limiet te komen. Als een debiteur zowel in de aandelen- als de obligatieportefeuille voorkomt, dan moet de aandelenpositie worden meegenomen in de berekening van de 5%-limiet.

Zakelijke waarden

Indien een debiteur door een downgrading niet meer aan de minimale rating van A/A3 voldoet, dan moet deze positie binnen 6 maanden worden afgewikkeld.

Rapportage

De vermogensbeheerders rapporteren op kwartaalbasis aan de beleggingscommissie. Viermaal per jaar, in februari, mei, oktober en december lichten de beheerders de "performance" van de portefeuille toe op basis van de ontwikkelingen op de financiële markten.

Gezien de verschillen tussen onze portefeuille en de samenstelling van de benchmarks, wordt hiermee niet de performance van de vermogensbeheerders getoetst, maar de beleidskeuzes die door de beleggingscommissie zijn voorgesteld.

Onroerend goed

De beleggingen in onroerend goed betreffen woningen en pastorieën, verkregen als deel van de overnamesom, dan wel uit een nalatenschap. De objecten worden als beleggingsobject aangehouden en tegen marktconforme condities verhuurd.

Beeldje op het Van Oeckelen-orgel (1879) in de kerk van Wirdum.

Beleggingsbeleid Stichting Oude Groninger Kerken vanaf januari 2023

Strategische mix, bandbreedtes, benchmarks, restricties

Vermogenscategorie	Strategische mix	Onderverdeling per categorie	Bandbreedte	Benchmarks	Restricties	
Vastrentende waarden (incl. liquiditeiten)	55%		45%-65%		Uitsluitend in € (geen valutarisico)	
		Liquiditeiten	€ 500.000 - € 250.000		≈ Jaarlijkse cashflow	
			Strategische mix obligatie-portefeuille		Min. marktkap. van € 2 miljard per deb.	
		Buffer AAA/Aaa S&P of Moody's	20%	0%-50%	Bloomberg Barclays Pan Eur. Aggr. AAA total return	
		AA/Aa S&P of Moody's	20%	15%-30%		
		A/A3 S&P of Moody's	20%	15%-30%	Bloomberg Barclays Pan Eur. Aggr. A total return	
		BBB/Baa S&P of Moody's	40%	20%-45%	Geen financials	
High Yield, EMD			Max. 7%		Beleggingsfondsen ETF	
Duration		Index gemiddelde	-/-3 jaar tot +/-5 jaar			
Zakelijke waarden	45%		35%-55%		Min. marktkap. van € 2 miljard per ond., Min. rating BBB	
			Strategische mix zakelijke waarden			
		Ontwikkelde markten Europa	70%	60%-80%	MSCI Eur. tot. return net div. reinvested	
		Ontwikkelde mark ten buiten Europa	30%	20%-40%	MSCI USA tot. return net div. reinvested (€)	VS, Canada, Japan, Australië, unhedged
		Financials		Max. 15%	Geen Z-Europese	
Indirect vastgoed			Max. 5%	Geen		

Jaarrekening

Geconsolideerde balans per 31-12-2023 en 31-12-2022 (na bestemming exploitatiesaldo)

	31-12-2023	31-12-2022
Activa		
Materiele vaste activa		
Gebouwen	112	105
Renovatie Remonstrantse kerk	784.042	893.529
Upgrading/uitbreiding Der Aa-kerk	33.261	42.290
Noordaanbouw Der Aa-kerk	15.186	16.979
Inventaris kerkgebouwen (inclusief kunstwerken)	p.m.	p.m.
Bedrijfsmiddelen	121.117	112.772
	<u>953.718</u>	<u>1.065.675</u>
Beleggingen		
Deposito's	17.113	877.113
Effecten	17.687.480	16.569.453
Onroerend goed	2.958.000	2.469.000
	<u>20.662.593</u>	<u>19.915.566</u>
Vorraden	3.573	2.712
Vorderingen		
- Debiteuren	444.466	77.330
- Omzetbelasting	2.048	8.923
- Overige vorderingen	1.883.618	1.682.714
- Overlopende activa	34.324	34.916
	<u>2.364.456</u>	<u>1.803.883</u>
Liquide middelen	1.570.571	1.945.526
Onderhanden projecten	0	377.729
	<u>25.554.912</u>	<u>25.111.092</u>

	31-12-2023	31-12-2022
Passiva		
Reserves en fondsen		
Continuïteitsreserve per 1 januari	690.254	690.254
Toevoeging continuïteitsreserve	260.000	0
Onttrekking continuïteitsreserve		
Saldo continuïteitsreserve per 31 december	950.254	690.254
Reserve als bron van inkomsten per 1 januari	13.728.842	14.466.100
Mutatie reserve als bron van inkomsten	-494.591	-737.258
Saldo reserve als bron van inkomsten per 31 december	13.234.251	13.728.842
Vrij besteedbaar t.b.v. activa bedrijfsmiddelen	612.570	700.080
Reserve waardeverschillen effecten	809.048	0
Bestemmingsreserves	6.444.825	6.814.144
Saldo per 31 december	22.050.948	21.933.320
Bestemmingsfondsen door derden bepaald	1.818.224	1.791.224
Totaal eigen vermogen	23.869.172	23.724.544
Langlopende schulden		
Direct dienstbaar aan de doelstelling		
Lening T.M Eliens	52.500	60.000
	52.500	60.000
Kortlopende schulden		
- Crediteuren	577.622	437.039
- Onderhanden projecten	546.941	0
- Overlopende passiva	222.235	634.613
- Overlopende passiva geconsolideerd	286.442	254.895
	1.633.240	1.326.547
	25.554.912	25.111.092

Geconsolideerde Staat van baten en lasten 2023

	Begroting 2023	Realisatie 2023	Realisatie 2022	Begroting 2024
Baten				
Particulieren	1.178.750	2.341.826	1.956.589	1.178.750
Bedrijven	312.000	225.068	148.104	312.000
Subsidies overheden	1.207.400	1.865.529	1.448.178	1.207.400
Verbonden organisaties	0	0	0	0
Andere organisaties zonder winstoogmerk	625.000	1.088.381	996.224	625.000
Som van de geworven baten	3.323.150	5.520.804	4.549.095	3.323.150
Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten	0	0	0	0
Overige baten	0	0	0	0
Saldo van baten en lasten beleggingen	934.000	1.628.237	-1.879.894	934.000
Totaal baten	4.257.150	7.149.041	2.669.201	4.257.150
Lasten				
Besteed aan de doelstellingen				
Instandhouding	3.885.450	3.792.569	4.041.275	3.885.450
Promotie	588.754	1.751.148	865.627	588.754
Totaal besteed aan de doelstellingen	4.474.204	5.543.717	4.906.902	4.474.204
Kosten werving baten				
Kosten eigen fondsenwerving	126.301	34.650	90.976	126.301
Kosten tijdschrift	100.000	90.424	95.620	100.000
Totaal kosten werving baten	226.301	125.074	186.596	226.301
Beheer en administratie				
Kosten beheer en administratie	559.516	410.953	346.066	559.516
Som der lasten	5.260.020	6.079.744	5.439.564	5.260.020
Saldo baten en lasten uit exploitatie	-1.002.870	1.069.297	-2.770.364	-1.002.870
Mutatie onderhanden projecten	0	-924.670	172.042	0
Saldo van baten en lasten	-1.002.870	144.628	-2.598.322	-1.002.870
Mutatie bestemmingsfondsen door derden bepaald	0	-27.000	-151.972	0
Mutatie bestemmingsreserves	-500.000	369.319	508.260	-500.000
Mutatie reserve waardeverschillen	0	-809.048	1.417.266	0
Mutatie vrij besteedbaar	87.510	87.510	87.510	87.510
Mutatie continuïteitsreserve	0	-260.000	0	0
Mutatie reserve als bron van inkomsten	1.415.360	494.591	737.258	1.415.360
	1.002.870	-144.628	2.598.322	1.002.870

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

Algemeen

Doelstelling (artikel 1 en 2 van de statuten)

De Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK) is gevestigd in Groningen. De Stichting stelt zich ten doel het instandhouden van historische kerkgebouwen in de provincie Groningen en het bevorderen van belangstelling ervoor. De Stichting tracht haar doel te verwezenlijken door:

- het verwerven, bewaren, restaureren, beheren en ter bezichtiging stellen van monumentale kerken en hun bijgebouwen en terreinen in de ruimste zin;
- het streven naar een gebruik van de gebouwen en de terreinen zoveel mogelijk in overeenstemming met hun aard;
- het nemen van initiatieven op het gebied van adviezen, voorlichting, publicatie en het leggen van contact met bezitters van bouwwerken en terreinen zoals in sub a bedoeld;
- alle andere middelen, welke tot bevordering van dat doel leiden.

Consolidatie

De jaarrekening bestaat uit:

- geconsolideerde balans per ultimo boekjaar, met de vergelijkende cijfers van het vorig verslagjaar;
- geconsolideerde Staat van baten en lasten over het boekjaar, met vergelijkende cijfers van het vorig verslagjaar;
- toelichting op de balans en de staat van baten en lasten;
- enkelvoudige balansen per ultimo boekjaar;
- enkelvoudige Staten van baten en lasten over het boekjaar;
- overige gegevens.

De geconsolideerde cijfers betreft de Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK) en de aan haar gelieerde stichtingen, zijnde de Stichting Der Aa-kerk Groningen (SDAK), de Stichting Tempel-Zwartsenberg Fonds (STZ), de Stichting Willemsen-Ritzema van Ikema (SWRI), de Stichting Dr. P.H. Wijkfonds (SWF), de Stichting Van Tuikwerd Fonds (SVTF), de Stichting Het Groninger Klokken- en Orgelfonds (SKOF), de Stichting Freerk J. Veldman (SFJ), de Stichting Ausema-de Jong Fonds (SADJF). Alle bovengenoemde deelnemingen zijn volledig onderdeel van SOGK.

Intercompany-transacties, intercompany-winsten en onderlinge vorderingen en schulden tussen de stichtingen worden voor zover van toepassing geëlimineerd.

Verslaggevingsperiode

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van een verslagperiode van een jaar. Het boekjaar valt samen met het kalenderjaar.

Transacties in vreemde valuta

Transacties luidend in vreemde valuta worden omgerekend tegen de geldende wisselkoers per transactiedatum.

Continuïteit

De stichting is, financieel, in zeer beperkte mate afhankelijk van publieksinkomsten uit activiteiten. Desalniettemin zijn deze activiteiten minstens zo belangrijk omdat ze een ideële waarde vertegenwoordigen. De Stichting kent een gezonde vermogens- en liquiditeitspositie. Hierdoor heeft zij in 2023 aan al haar financiële verplichtingen voldaan. Zoals het er nu naar uitziet, kan de stichting in 2024 een volledig activiteitenprogramma uitvoeren waardoor de continuïteit ten aanzien van de liquiditeit en het vermogen niet in gevaar zal komen.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat de directie oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld.

Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Financiële instrumenten

De stichting maakt in de normale bedrijfsuitoefening gebruik van uiteenlopende financiële instrumenten die de stichting blootstellen aan renterisico's, kredietrisico's en liquiditeitsrisico's. Deze betreffen financiële instrumenten die in de balans zijn opgenomen.

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Algemeen

De geconsolideerde jaarrekening van de Stichting Oude Groninger Kerken is opgemaakt conform de Richtlijn Jaarverslaggeving 650 Fondsenwervende Instellingen en de Richtlijnen van het CBF.

De jaarrekening is opgesteld op basis van continuïteit.

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten. Tenzij bij de desbetreffende grondslag voor de specifieke balanspost anders wordt vermeld, worden de activa en passiva gewaardeerd volgens het kostprijsmodel.

Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben. Winsten worden slechts genomen voor zover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Verplichtingen en mogelijke verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden. De jaarrekening is opgesteld in euro's.

Stelselwijziging

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Activa

Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs verminderd met de cumulatieve afschrijvingen. Er wordt afgeschreven vanaf het moment van ingebruikname. De aangewende investeringssubsidies worden zichtbaar in mindering gebracht op de boekwaarde van de materiële vaste activa (verbouwingen en restauraties). Kosten voor periodiek onderhoud worden ten laste gebracht van het resultaat op het moment dat deze zich voordoen.

Gebouwen

De eigendommen van de stichting worden als onderdeel van het erfgoed en mede gezien het bijzondere karakter van deze activa gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, een symbolisch bedrag, voor zover het gebouwen betreft. Hierover wordt niet afgeschreven.

Restauratie Remonstrantse Kerk

Deze post betreft de uitgaven voor de restauratie van en de aanpassingen aan gebouw en interieur. Deze uitgaven worden in 25 jaar lineair afgeschreven.

Upgrading/uitbreiding Der Aa-kerk en Noordaanbouw Der Aa-kerk

Deze post betreft de uitgaven voor diverse aanpassingen. Deze uitgaven worden in 10 tot 25 jaar lineair afgeschreven.

Inventaris kerkgebouwen (inclusief kunstwerken)

Tot de inventaris van de kerkgebouwen behoort naast meubilair vaak ook o.a. zilverwerk en bijbelboeken. Gezien de aard hiervan is een en ander pro memorie opgenomen, aangezien de verkrijgingsprijs nihil is.

Bedrijfsmiddelen in dienst van de bedrijfsuitoefening

Deze post betreft kantoorinventaris welke wordt gewaardeerd tegen aanschaffingskosten onder aftrek van jaarlijkse lineaire afschrijvingen op basis van een vast afschrijvingspercentage dat per post uiteen loopt van 10% tot 33,3%.

Beleggingen

Er wordt uitsluitend belegd in ter beurze genoteerde aandelen waarbij gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen direct in de Staat van baten en lasten worden verantwoord. Aandelen en obligaties zijn gewaardeerd tegen marktwaarde gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Gebouwen, anders dan erfgoed worden opgenomen voor de marktwaarde. Als uitgangspunt wordt de laatst bekende WOZ waarde aangehouden.

Vlottende Activa

Voorraad verkoopartikelen

De voorraad wordt gewaardeerd tegen kostprijs onder aftrek van een eventuele voorziening voor incourantheid.

Vorderingen op korte termijn en overlopende activa

De vorderingen en overlopende activa worden gewaardeerd tegen nominale waarde, verminderd met de vermoedelijk oninbare bedragen. Nalatenschappen worden opgenomen zodra de omvang bekend is. Tenzij anders vermeld hebben de vorderingen een looptijd van korter dan een jaar.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen die niet ter directe beschikking staan worden verwerkt onder de vorderingen. Liquide middelen die gedurende langer dan 12 maanden niet ter directe beschikking staan van de stichting worden verwerkt onder de financiële vaste activa. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

Onderhanden projecten

Jaaroverschrijdende activiteiten worden administratietechnisch projectmatig behandeld. De in een verslagjaar ontvangen baten en alle verrichte bestedingen worden in de Staat van Baten en Lasten verantwoord. Vervolgens worden deze baten en lasten overgeheveld naar de balanspost Onderhanden Projecten.

Tevens wordt in de balanspost meegenomen het deel van de organisatiekosten van de Stichting dat vanwege de richtlijn van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg aan restauratieprojecten mag worden toegerekend. Een en ander betekent dat indien een project na administratief-financiële afwikkeling een saldo vertoont, dit saldo een direct effect heeft op het exploitatiesaldo van het betreffende jaar. De eventuele toekenning van de eigen bijdrage wordt in het verslagjaar verwerkt waarin de einddeclaratie is opgemaakt en ingediend.

Op het niveau van individuele projecten wordt ervoor gewaakt dat de cumulatieve bestedingen in een juiste verhouding staan tot de verrichte werkzaamheden, en overeenstemmen met de begroting. Afhankelijk van de aard van het saldo Onderhanden Projecten wordt deze post opgenomen aan de actief- of de passiefzijde van de balans.

Passiva

Reserves en fondsen

Algemeen

Ons beleid is erop gericht om het vermogen te besteden in overeenstemming met de bestemming die die daaraan is gegeven bij het ontstaan van de baten. Reeds bij ontvangst van giften, donaties, schenkingen en overige baten wordt rekening gehouden met een eventuele bepaling van de bestemming aan specifieke projecten (bestemmingsreserve).

Continuïteitsreserve

Voor de bepaling van de hoogte van de continuïteitsreserve richten wij ons naar de richtlijn van de Vereniging voor Fondsenwervende Instellingen (VFI). De richtlijn staat een maximale reservering van 1,5 keer de kosten van de werkorganisatie toe.

De kosten van de werkorganisatie bestaan uit: kosten eigen personeel, huisvestingskosten, bureaukosten t.b.v. de eigen organisatie, bestuurskosten, kosten voor fondsenwerving, vaste kosten t.b.v. exploitatie eigen objecten. De totale kosten bedragen ongeveer € 1.900.000 voor een jaar.

De stichting houdt een reserve aan voor circa een half jaar. Deze hoogte wordt ingeschat ten behoeve voor een eventuele herstructurering van de organisatie. De continuïteitsreserve wordt eens in de drie jaren beoordeeld en daar waar noodzakelijk aangepast.

Reserve als bron van inkomsten

Voor zover het vrij besteedbaar vermogen niet bestaat uit de eerder in deze Toelichting beschreven reserves, vormt dit vermogen de tegenhanger van het deel van de beleggingen dat niet geoormerkt is vanwege een van deze reserves, dan wel vanwege de Bestemmingsreserves door derden bepaald. Deze beleggingen worden duurzaam aangehouden teneinde hieruit structureel inkomsten te verwerven ten behoeve van met name de instandhoudingsdoelstelling van de SOGK. Het betreffende deel van het vermogen wordt aangeduid als Reserve als bron van inkomsten. Het grootste deel van het vrij besteedbaar vermogen van SOGK en het gehele vrij besteedbare vermogen van STZ, SWRI, SWF, SKOF, SADIJF en SVTF behoort tot deze reserve. De stichting wenst een minimale omvang van het Eigen Vermogen aan te houden van 200k per kerk/synagoge. Het overgrote deel van het Eigen Vermogen wordt gevormd door de Reserve als bron van Inkomsten.

Reserve Vrij besteedbaar ten behoeve van activa bedrijfsmiddelen

Ten behoeve van de restauratie en de benodigde aanpassingen aan de Remonstrantse Kerk is geput uit de Reserve als bron van inkomsten van STZ. Het betreffende bedrag is vervolgens verantwoord onder de Reserve Vrij besteedbaar t.b.v. activa bedrijfsmiddelen. Dit bedrag vormt derhalve de tegenhanger van een deel van de post Materiële vaste activa.

De onder deze post opgenomen uitgaven voor de restauratie van en de aanpassingen aan de Remonstrantse Kerk worden over een periode van 25 jaar afgeschreven.

Reserve waardeverschillen effecten

Deze reserve bestaat uit het positieve verschil in waarde tussen de aanschafwaarde en de waarde ultimo verslagjaar van de aandelen die als belegging worden aangehouden. De reserve wordt opgevoerd indien deze waarde hoger is dan de aanschafwaarde van het totaal.

Bestemmingsreserves

Deze bestemde reserves zijn opgebouwd uit:

- ten behoeve van restauraties en onderhoud van specifieke objecten
- uit nalatenschappen en schenkingen verkregen middelen;
- bij overname van objecten ontvangen overdrachtsommen, bestemd voor het betreffende object;
- ten behoeve van restauratie en onderhoud van inventaris uit giften en nalatenschappen verkregen middelen. Bij inventaris gaat het om specifieke objecten, waaronder orgels, luidklokken, uurwerken, banken, bijbels, zilverwerk etc.;
- uit een gift verkregen middelen ten behoeve van de promotieactiviteit erfgoededucatie.

Aan de besteding van deze gelden is geen tijdsduur gekoppeld.

Bestemmingsfondsen door derden bepaald

Dit betreft door derden verstrekte middelen waarvan de bestemming door de verstrekker van de middelen dwingend is aangegeven.

Langlopende schulden

Schulden met een resterende looptijd van meer dan één jaar worden aangeduid als langlopend. De langlopende schulden worden bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en vervolgens gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. De reële waarde en geamortiseerde kostprijs zijn gelijk aan de nominale waarde van de schuld.

Kortlopende schulden

De kortlopende schulden zijn gewaardeerd tegen nominale waarde en tenzij anders vermeld hebben ze een looptijd van korter dan een jaar.

Grondslagen voor de resultatenbepaling

Algemeen

Baten worden verantwoord in het boekjaar waarop ze betrekking hebben. Voor giften en nalatenschappen betekent dit dat ze in aanmerking worden genomen in het jaar waarin aard en omvang duidelijk zijn. Bestedingen worden verantwoord in het jaar waarin de verplichting wordt aangegaan. Subsidies en particuliere bijdragen worden in het jaar waarin ze worden ontvangen verantwoord.

Pensioenen

SOGK heeft voor haar werknemers een pensioenregeling. De hiervoor in aanmerking komende werknemers hebben op de pensioengerechtigde leeftijd recht op een pensioen dat is gebaseerd op het gemiddeld verdiende loon, berekend over de jaren dat de werknemer pensioen heeft opgebouwd bij SOGK.

De verplichtingen, welke voortvloeien uit deze rechten, zijn ondergebracht bij het bedrijfstakpensioenfonds Stichting Pensioenfonds voor de Woningcorporaties. De SOGK betaalt hiervoor premies waarvan 2/3 deel door de werkgever wordt betaald en 1/3 deel door de werknemer.

De pensioenrechten worden jaarlijks geïndexeerd, indien en voor zover de dekkingsgraad van het pensioenfonds dit toelaat.

Naar de stand van ultimo boekjaar is de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds 131,5% (2022= 133,7%). (bron: website www.spw.nl).

Giften

Giften worden gewaardeerd tegen de reële waarde (voor zover bepaalbaar) in de staat van baten en lasten.

Winkel

In de winkel zijn artikelen te koop die rechtstreeks te maken hebben met de doelstellingen waar de organisatie voor staat. Voor de verkoop wordt gebruik gemaakt van o.a. onze website, stands bij activiteiten en de winkel aan huis.

Uitvoeringskosten eigen organisatie Beheer en administratie

De kosten beheer en administratie worden gevormd door de kosten die de organisatie maakt in het kader van de (interne) beheersing en administratievoering en welke niet kunnen worden toegerekend aan de doelstelling of de werving van baten.

Aangezien de organisatie zowel fondsen werft als zelf besteed is er geen onderscheid te maken ten aanzien van kosten beheer en administratie. De organisatie werkt met een uitgebreid urenregistratiesysteem, waarin alle uren worden toegeschreven aan de diverse bestedingsactiviteiten. Dit betreft enkel bestedingsactiviteiten in het kader van de doelstellingen.

Algemeen

De toerekening van de uitvoeringskosten eigen organisatie aan de doelstellingen geschiedt op bedrijfseconomische basis, waarbij rekening wordt gehouden met de besteding van tijd en middelen aan de onderdelen.

Salarissen en sociale lasten

Het voltallig personeel is in dienst bij de Groninger Kerken en valt onder de cao Woondiensten. De kosten worden intern doorberekend aan de verschillende doelstellingen van de stichting.

Fondsenwerving

In 2023 is het verhoudingspercentage van kosten ten opzichte van baten eigen fondsenwerving 3%. Voor het komende begrotingsjaar staat een percentage van 23%. Er wordt altijd zo behoudend mogelijk begroot ten aanzien van de verwachte opbrengsten, terwijl de kosten volledig worden meegenomen. In deze opbrengsten zijn niet meegenomen de bijdragen van fondsen ten behoeve van bestedingen in het kader van de doelstellingen, bijvoorbeeld restauratieprojecten.

Geldstromen

Als geldstromen zijn in hoofdzaak te onderscheiden de directe baten en bestedingen vanuit de restauratieprojecten, verkregen fondsen en de bestedingen ten behoeve van de instandhoudingactiviteiten. Daarnaast zijn te onderscheiden de bestedingen voor promotionele activiteiten, beleggingsopbrengsten en de baten en lasten vanuit de exploitatie van de objecten.

Bestedingspercentage middelen

De uitgaven aan de doelstellingen worden gerelateerd aan de totale baten (zie kengetallen).

Beheer en administratie

De kosten voor beheer en administratie bestaan uit de kosten van de directie en de afdeling administratie, voor zover deze niet direct toegerekend kunnen worden aan de doelstellingen. Ze worden gerelateerd aan de totale lasten (zie kengetallen).

Realisatie versus begroting

Baten uit eigen fondswerving

De gerealiseerde baten uit eigen fondsenwerving vallen hoger uit dan begroot als gevolg van incidentele baten nalatenschappen. De totale baten 2023 liggen in lijn met 2022 terwijl er binnen de baten incidentele afwijkingen zijn, per saldo nagenoeg nihil.

Inkomsten eigen objecten

De gerealiseerde inkomsten uit eigen objecten hoger uit dan begrooten ten opzichte van 2022. Met name als gevolg van de verhuurbaten en de inkomsten uit activiteiten.

Resultaat beleggingen

Het gerealiseerde resultaat beleggingen is fors hoger uitgevallen dan begroot en ten opzichte van 2022. Als gevolg van de herstelde aandelen- en obligatiekoersen gedurende 2023 is er een hoger beleggingsresultaat behaald.

Diverse baten

De diverse baten vallen hoger uit als begroot en ten opzichte van 2022 als gevolg van de gestegen waarde van de pastoriën.

Promotie

De gerealiseerde kosten promotie vallen hoger uit dan begroot en ten opzichte van 2022. Belangrijkste oorzaak is de verschuiving van de exploitatiekosten eigen objecten van instandhouding naar promotie. Het betreft hier vooral de kosten welke samenhangen met de projecten A Kerk en de kosten activiteiten PLC's.

Kosten Beheer en Administratie

De afwijking in de kosten Beheer en Administratie ontstaat als gevolg van de toerekening aan de doelstellingen.

Toelichting op de geconsolideerde balans per 31 december 2023

Tenzij anders vermeld zijn de activa direct dienstbaar aan de doelstelling

Materiele vaste activa

Gebouwen

SOGK

De SOGK is eind 2022 eigenaar van 101 kerkgebouwen en 2 synagogen inclusief bijbehorende bouwwerken. Daarnaast bestaat haar bezit uit 9 torens en 62 kerkhoven.

SDAK

De Akerk is onbezwaard eigendom van de stichting Der Aa-kerk. De Remonstrantse kerk te Groningen is in erfpacht bij SDAK. In 2005 is het gehele gebouw gerenoveerd. Daarnaast zijn aanpassingen in en rond het gebouw uitgevoerd ten behoeve van het beoogde gebruik van de kerk. Er is in 2008 nog een aantal uitgaven ten behoeve van verdere aanpassingen gedaan. De kosten van deze renovatie, benevens de aanpassingen ten behoeve van het gebruik, zullen in een periode van respectievelijk 20 en 25 jaar afgeschreven worden. De voor deze restauratie verkregen baten van fondsen en particulieren zijn op deze kosten in mindering worden gebracht.

	Aanschaf-waarde	Afschrijving t/m 2022	Afschrijving 2023	Boekwaarde 31-12-2023
Gebouwen SOGK				111
Gebouwen SDAK				1
Totaal gebouwen				112
Renovatie Remonstrantse kerk (SDAK)	2.737.168	1.843.639	109.487	784.042
Upgrading/voorziening (SDAK)	209.406	167.116	9.029	33.261
Aanpassing noordoanbouw (SDAK)	44.835	27.856	1.793	15.186
	2.991.409	2.038.611	120.309	832.489
Inventaris kerkgebouwen incl. kunstwerken (SOGK)				p.m.

Bedrijfsmiddelen in dienst van de bedrijfsvoering

De bedrijfsmiddelen kennen een afschrijvingsperiode van 3 tot 10 jaar.

Bedrijfsmiddelen SWRI

De SWRI heeft een aantal kunstwerken in haar bezit. Deze zijn ondergebracht bij de Gerrit van Houten Stichting op basis van een bruikleenovereenkomst.

	Aanschaf-waarde	Afschrijving t/m 2022	Afschrijving 2023	Boekwaarde 31-12-2023
Bedrijfsmiddelen SOGK				
Inventaris t/m 2022	408.815	382.071	3.734	23.010
Inventaris aanschaf 2023	38.891	0	11.883	27.008
				50.018
Bedrijfsmiddelen SDAK				
Inventaris Remonstrantse Kerk	287.200	287.200	0	0
Inventaris Der Aa-kerk	98.277	53.821	7.682	36.774
Inventaris overig	214.347	172.775	7.247	34.325
	599.824	513.796	14.929	71.099
Totaal bedrijfsmiddelen				121.117
Totaal materiele vaste activa				953.718

	Waarde 1-1-2023	Toename 2023	Afname 2023	Koerswaarde 31-12-2023	Waarde 31-12-2023
Beleggingen					
Deposito's					
SOGK	877.113	0	-860.000	0	17.113
Effecten					
Obligaties					
SOGK	794.627	115.570	0	910.197	910.197
STZ	4.237.601	327.183	0	4.564.784	4.564.784
SWRI	2.364.598	170.783	0	2.535.381	2.535.381
SWF	320.026	32.899	0	352.925	352.925
SVTF	60.990	6.271	0	67.261	67.261
SKOF	361.758	37.191	0	398.949	398.949
Totaal obligaties	8.139.600	689.897	0	8.829.497	8.829.497
Aandelen					
SOGK	831.987	90.115	0	922.102	922.102
STZ	4.383.504	190.838	0	4.574.342	4.574.342
SWRI	2.446.013	94.676	0	2.540.689	2.540.689
SWF	331.045	22.619	0	353.664	353.664
SVTF	63.090	4.312	0	67.402	67.402
SKOF	374.214	25.570	0	399.784	399.784
Totaal aandelen	8.429.853	428.130	0	8.857.983	8.857.983
Totaal effecten	16.569.453	1.118.027	0	17.687.480	17.687.480

Onroerend goed (SOGK)	Verkrijgings- waarde	WOZ waarde	Waardering 1-1-2023	Verkoop 2023	Herwaardering 2023	Waardering 31-12-2023
Pastorie te Onderdendam	263.000	424.000	318.000	0	106.000	424.000
Pastorie te Middelstum	249.000	401.000	261.000	0	140.000	401.000
Pastorie te Slochteren	220.000	292.000	259.000	0	33.000	292.000
Pastorie te Woltersum	221.000	287.000	250.000	0	37.000	287.000
Pastorie te Kiel-Windeweer	472.000	470.000	470.000	0	0	470.000
Pastorie te Oudeschans	122.000	205.000	183.000	0	22.000	205.000
Pastorie te Grijpskerk	150.000	223.000	171.000	0	52.000	223.000
Pastorie te Ulrum	215.000	325.000	279.000	0	46.000	325.000
Kroonpolder 1 te Drieborg	223.000	331.000	278.000	0	53.000	331.000
Totaal onroerend goed	2.135.000	2.958.000	2.469.000	0	489.000	2.958.000

Vlottende activa

Voorraden

Deze post betreft de voorraad tijdschriften, fietsroutes, cd's en eigen uitgaven van de SOGK.

Deze voorraad staat direct in dienst van de doelstelling.

	ult. 2022
	3.573
	2.712

Vorderingen

	SOGK 31-12-2023	SDAK 31-12-2023	Fondsen 31-12-2023	Totaal 31-12-2023	Totaal 31-12-2022
- Debiteuren	444.466	0	0	444.466	77.330
- Omzetbelasting	0	2.048	0	2.048	8.923
- Overige vorderingen	1.835.049	655	47.914	1.883.618	1.682.714
- Overlopende passiva	34.324	0	0	34.324	34.916
Totaal vorderingen				2.364.456	1.803.883

Er is geen voorziening getroffen voor oninbare vorderingen. Het grootste deel van de overige vorderingen betreft de nog te vorderen nalatenschappen. De vorderingen hebben een verwachte looptijd van < 1 jaar. De ervaring leert dat de afwikkeling van sommige nalatenschappen langer kan duren waardoor deze een looptijd kennen van > 1 jaar.

Liquide middele

Liquide middelen SOGK

Bij de meeste van onze kerkgebouwen i.c. "eigen objecten" zijn zogeheten "Plaatselijke Commissies" actief, die het dagelijks beheer regelen. Deze plaatselijke commissies werken, evenals de activiteitencommissie, onder verantwoordelijkheid van het bureau van de SOGK i.c. het bestuur. Het directe beheer over de liquide middelen valt echter rechtstreeks onder deze commissies.

Direct beschikbare middelen

Kas	1.201		
Banken r.c.	241.081		
Banken kortlopende deposito's	649		
		242.931	
Via commissies			
Kas/bank/giro gezamenlijke plaatselijke commissies	542.598		
Kas/bank/giro activiteitencommissie	346		
		542.944	
		785.875	
Liquide middelen SDAK		1.887	
Liquide middelen Fondsen		782.809	
			1.570.571

Onderhanden projecten SOGK

De financiering van de nog lopende projecten is gewaarborgd.

	Saldo 1-1-2023	Uitgaven 2023	Inkomsten 2023	Saldo 31-12-2023
Kerk en toren Spijk	-61.018	11.530	-50.000	-99.489
Herbestemming Obergum	45.595	13.639	0	59.234
(Herbestemming) kerk Overschild	-72.468	173.750	-633.311	-532.029
Herbestemming Beerta	7.172	0	-7.172	0
Orgel Harkstede	20.240	76.015	-145.504	-49.249
Kerk Termunten	90.396	0	-90.936	0
Herbestemming kerk Onderdendam	43.853	0	0	43.853
Kerk Bierum	15.369		-15.369	0
Irene te Ulrum	-41.441	2.283	0	-39.158
Herbestemming DAK	260	49.788	-20.300	29.748
Projecten in de Akerk	274.673	473.628	-637.572	110.729
Restauratie Interieur Godlinze	0	0	-30.000	-30.000
Toren Zeerijp	8.931	0	0	8.931
Feest! Garmerwolde	-30.150	1.668		-28.482
Museale inrichting en Mikwe Synagoge	18.518	0	0	18.518
Overige restauratieprojecten	57.799	72.939	-170.285	-39.547
Totaal onderhanden projecten	377.729			-546.941

	Saldo 1-1-2023	Mutatie 2023	Saldo 31-12-2023
Continuïteitsreserve			
SOGK	690.000	260.000	950.000
SDAK	254	0	254
Totaal continuïteitsreserve	690.254	260.000	950.254

De continuïteitsreserve is ultimo 2023 verhoogd op basis van 50% van de uitvoeringskosten van de Stichting.

Reserve als bron van inkomsten

SOGK	423.756	-48.845	374.911
STZ	8.065.026	-257.484	7.807.542
SWRI	3.997.198	-143.679	3.853.519
SWF	419.997	-19.437	400.560
SVTF	55.788	-3.759	52.029
SKOF	484.991	-21.960	463.031
SJB	-573	573	0
SADJF	282.659	0	282.659
Totaal reserve als bron van inkomsten	13.728.842	-494.591	13.234.251

Vrij besteedbaar t.b.v. activa bedrijfsmiddelen

De bijdragen van de Stichting Tempel-Zwartsenbergfonds in de renovatie van en aanpassingen aan de Remonstrantse Kerk zijn hier verantwoord. Dit vermogen valt voor het eerst in 2006 in 25 jaar vrij ten behoeve van de dekking van de jaarlijkse afschrijvingen. Het betreft geen verplichting en het bestuur heeft deze beperking bij aanvang aangebracht.

SDAK	700.080	87.510	612.570
Totaal vrij besteedbaar t.b.v. activa bedrijfsmiddelen	700.080	87.510	612.570

	Saldo 1-1-2023	Toevoeging 2023	Onttrekking 2023	Saldo 31-12-2023
Reserve waardeverschillen				
SOGK	0	83.401	0	83.401
STZ	0	418.272	0	418.272
SWRI	0	232.317	0	232.317
SWF	0	32.339	0	32.339
SVTF	0	6.163	0	6.163
SKOF	0	36.556	0	36.556
Totaal reserve waardeverschillen	0	809.048	0	809.048

	Saldo 1-1-2023	Toevoeging 2023	Onttrekking 2023	Saldo 31-12-2023
Bestemmingsreserves				
Bestemde reserves voor objecten	5.141.699	0	858.319	4.283.380
Herwaarderingsreserve	1.528.800	489.000	0	2.017.800
Bestemde reserve voor inventaris	15.846	0	0	15.846
Bestemde reserve voor erfgoededucatie	21.370	0	0	21.370
Bestemde reserve kerkhoven	55.723	0	0	55.723
Bestemde reserve Gouden Bomenfonds	50.706	0	0	50.706
Totaal bestemmingsreserves	6.814.144	489.000	858.319	6.444.825

VASTGESTELD VERMOGEN

	Saldo 1-1-2023	Toevoeging 2023	Onttrekking 2023	Saldo 31-12-2023
Bestemmingsfondsen door derden bepaald				
M.V.A. Dierckxfonds	880.627	0	0	880.627
Thesingefonds	12.713	0	0	12.713
Herstelfonds getroffen kerken	135.856	0	0	135.856
Fonds bouwkundig versterken	130.000	13.000	0	143.000
Swarts-Jansema Fonds	75.433	0	0	75.433
Funerair Fonds Hugo C. Veerkamp	51.000	0	0	51.000
Van Wageningen Fonds	50.000	0	0	50.000
Schillhorn - Van Veen Fonds	76.360	14.000	0	90.360
Hoeksema Du Pui Fonds	379.235	0	0	379.235
Totaal bestemmingsreserves door derden bepaald	1.791.224	27.000	0	1.818.224

Ad. M.V.A. Dierckxfonds

De volgende voorwaarden zijn aan deze gift verbonden:

1. Het kapitaal wordt vastgezet op een depositorekening, waarvan de termijn wordt bepaald door het bestuur.
2. De rekeningen van het kapitaal worden in eerste instantie gebruikt voor de restauratie van in oorsprong romaanse kerken.
3. Elk jaar worden een concert en een lezing georganiseerd. Hier wordt jaarlijks een bedrag aan besteed.

Ad. Thesingefonds

Een proportioneel deel van de rekeningen uit de beleggingen wordt aangewend ten behoeve van het kerkgebouw en het kerkhof te Thesinge.

Ad. Fonds bouwkundig versterken

Dit betreft een fonds vrij besteedbaar ten behoeve van de verduurzaming van tien aangewezen objecten.

Ad. Herstelfonds getroffen kerken

Dit betreft een fonds voor renovatie en restauratie van kerken in het aardbevingsgebied na schadeherstel.

Ad. Swarts-Jansema Fonds

Dit betreft een nalatenschap waarvan de rekeningen ten gunste vallen aan cultuur-historische objecten in de gemeente Hoogezand-Sappemeer waaronder de Damkerk en de historische begraafplaats van Hoogezand.

Ad Funerair Fonds Hugo C. Veerkamp

Dit betreft een door een particulier opgericht fonds voor de instandhouding van funerair erfgoed in de provincie Groningen.

Ad Van Wageningen Fonds

Dit betreft een door een particulier opgericht fonds ten behoeve van de doelstelling van de Stichting; het instandhouden van religieus cultureel erfgoed in de Provincie Groningen en het wekken van belangstelling daarvoor. Bovenstaand specifiek voor de kerken van Zeerijp en Marsum.

Ad Schillhorn - Van Veen Fonds

Dit betreft een door een particulier opgericht fonds ten behoeve van beheer en behoud van de kerken en kerkorgels van de Stichting in de gemeente Het Hogeland en het beheer en behoud van de Molukse kerk in Appingedam.

Ad. Hoeksema- Du Pui Fonds

Dit betreft een bestemde gift waarvan de opbrengsten uitsluitend worden toegewezen aan de instandhouding en het beheer van kerk en kerkhof te Godlinze. Aan deze gift is het recht van vruchtgebruik verbonden. Gedurende het boekjaar is hier geen gebruik van gemaakt.

VREEMD VERMOGEN

	Rente%	Saldo 1-1-2023	Opname 2023	Gift 2023	Saldo 31-12-2023
Langlopende schulden					
Direct dienstbaar aan de doelstelling					
Lening T.M Eliëns	0,00%	60.000	0	-7.500	52.500
Totaal langlopende schulden		60.000	0	-7.500	52.500

In 2021 is een renteloze lening verkregen van T.M. Eliëns. Deze lening heeft geen terugbetalingsverplichting en valt middels een jaarlijkse gift in 10 jaar vrij.

	SOGK 31-12-2023	SDAK 31-12-2023	Fondsen 31-12-2023	Totaal 31-12-2023
Kortlopende schulden				
- Crediteuren	561.864	2.048	13.710	577.622
- Onderhanden projecten	546.941	0	0	546.941
- Overlopende passiva	221.319	916	0	222.235
- Overlopende passiva geconsolideerd	286.442	0	0	286.442
Totaal kortlopende schulden				1.633.240

Niet uit de balans blijvende verplichtingen

Er zijn geen verplichtingen aangegaan die gevolgen hebben voor de exploitatie en de balanspositie van de SOGK.

Toelichting op de geconsolideerde staat van baten en lasten

Geworven baten	Particulieren	Bedrijven	Subsidies overheden	Org.zonder winstoogmerk	Totaal 2023	Totaal 2022
Bijdragen van donateurs	216.258	0	0	0	216.258	209.192
Nalatenschappen	811.667	0	0	0	811.667	690.635
Giften	205.859	0	0	25.000	230.859	351.808
Baten winkel	2.479	0	0	0	2.479	1.180
Baten uit eigen fondsenwerving	1.236.263	0	0	25.000	1.261.263	1.252.815
Baten tijdschrift	5.707	11.857	0	0	17.564	11.857
Verhuurbaten (gebouwen en voorzieningen)	201.478	28.076	0	0	229.554	199.880
Bijdragen energie	12.351	0	0	0	12.351	11.908
Verkopen en overige activiteiten	265.690	0	0	0	265.690	134.887
Rente	99	0	0	0	99	16
Klokluiden	4.043	0	0	0	4.043	3.201
Overige baten	87.474	0	0	0	87.474	90.134
Baten uit eigen objecten	571.135	28.076	0	0	599.211	440.026
Projecten instandhouding	0	0	383.081	869.779	1.252.860	983.755
Onderhoud	0	0	1.323.088	0	1.323.088	878.148
Personeel	0	0	0	0	0	0
Promotie/erfgoededucatie/digitalisering	0	0	0	0	0	0
Beheerssubsidies inclusief projectontwikkeling	0	0	159.360	0	159.360	145.000
Baten uit subsidies	0	0	1.865.529	869.779	2.735.308	2.006.903
Excursies/overige activiteiten	18.333	0	0	0	18.333	18.537
Overdrachtsommen	0	0	0	193.602	193.602	437.499
Dienstverlening aan derden	0	185.135	0	0	185.135	108.171
Beklemrechten	258	0	0	0	258	514
Projecten Erfgoededucatie	4.252	0	0	0	4.252	4.336
Overige baten	505.878	0	0	0	505.878	268.437
Diverse baten	528.721	185.135	-	193.602	907.458	837.494
Som van de geworden baten	2.341.826	225.068	1.865.529	1.088.381	5.520.804	4.549.095

De verantwoorde subsidies zijn besteed overeenkomstig het doel waarvoor ze verstrekt zijn. In de overheidssubsidies is onder 'Beheerssubsidies inclusief projectontwikkeling' een subsidie van de Provincie Groningen opgenomen ter hoogte van € 114.200 op basis van gemaakte prestatieafspraken.

Saldo baten en lasten uit beleggingen

Baten uit beleggingen		
Rente op deposito's	19.549	-6.933
Rente op obligaties	95.025	77.829
Dividend	191.958	189.842
Koersverschillen aandelen	984.752	-1.594.887
Koersverschillen obligaties	412.268	-481.029
Correctie voorgaande jaren	-458	-391
Appartement	0	7.558
	1.703.094	-1.808.010
Lasten uit beleggingen		
Kosten effecten	74.856	71.883
Saldo baten en lasten uit beleggingen	1.628.237	-1.879.895
Totaal baten	7.149.041	2.669.200

	SOGK	SDAK	Fondsen	Totaal 2023	Begroting 2023
Besteed aan doelstellingen					
Instandhouding					
Instandhouding gebouwen	1.612.356	0	700.000	2.312.356	2.440.000
Instandhouding orgels/luidklokken/uurwerken	168.689	0	0	168.689	17.500
Instandhouding terreinen	217.791	0	0	217.791	175.000
Exploitatie eigen objecten	326.366	167.040	0	493.405	485.750
Uitvoeringskosten eigen organisatie	600.327	0	0	600.327	654.902
Totaal Instandhouding	2.925.529	167.040	700.000	3.792.569	3.773.152
Promotie					
Activiteiten inzake promotie en educatie	125.199	0	51.571	176.770	45.000
Schoolkerk	10.096	0	0	10.096	41.250
TnhB/Ode/Veur altied	0	0	0	0	57.500
Website en digitalisering	24.142	0	0	24.142	15.000
Nieuwe huisstijl	0	0	0	0	30.000
Exploitatie eigen objecten Projecten	906.860	0	0	906.860	237.525
Erfgoededucatie/diverse projecten	28.555	0	0	28.555	0
Administratieve dienstverlening derden	58.060	0	0	58.060	48.301
Uitvoeringskosten eigen organisatie	546.665	0	0	546.665	505.097
Totaal Promotie	1.699.577	0	51.571	1.751.148	979.673

	SOGK	SDAK	Fondsen	Totaal 2023	Begroting 2023
Kosten eigen fondsenwerving					
T.b.v. donateurs					
Directe verwervingskosten	0	0	0	0	75.000
Bankkosten, accepten, etc.	0	0	0	0	
Wervingsacties	0	0	0	0	0
Kosten nalatenschappen	0	0	0	0	15.000
Kosten actie kerkbehoud	9.234	0	0	9.234	0
Kosten winkel	1.111	0	0	1.111	1.000
	10.345	0	0	10.345	91.000
Uitvoeringskosten eigen org. fondsenwerving	24.305	0	0	24.305	38.356
Uitvoeringskosten eigen organisatie winkel	0	0	0	0	9.944
	34.650	0	0	34.650	139.300

	2023	2022
Uitvoeringskosten eigen organisatie SOGK		
Personeelskosten		
Salariskosten	1.455.665	1.326.213
Personeelskosten via derden	16.090	16.640
	1.471.755	1.342.853
Aantal fte per ultimo boekjaar	17,33	15,83
Bestuurskosten		
Bestuurs- en vergaderkosten	3.916	3.171
Representatie	9.232	3.673
	13.148	6.844
Huisvestingskosten		
Schoonmaakkosten	24.789	12.886
Overig	123.196	29.557
	147.985	42.443
Organisatiekosten		
Telefoon	23.098	18.247
Kantoorbenodigdheden	19.365	24.852
Porti	8.118	7.468
Automatisering	116.205	142.714
Accountantskosten	20.389	12.428
Afschrijvingen	15.617	3.734
Bibliotheek en documentatiecentrum	19.040	13.139
Overig	79.743	116.090
	301.575	338.672
Totaal uitvoeringskosten eigen organisatie SOGK	1.934.463	1.730.812

WNT-verantwoording 2023 Groninger Kerken

De WNT is van toepassing op de Groninger Kerken. Het voor de Groninger Kerken toepasselijke bezoldigingsmaximum is in 2023 € 184.033. overeenkomstig functiegroep I van de Regeling beloning directeuren van goede doelen organisaties.

Bezoldiging leidinggevende topfunctionarissen met dienstbetrekking

Het jaarinkomen van de directeur blijft binnen het maximum van € 152.661 (1 FTE/12 mnd.) volgens de Regeling beloning directeuren van goededoelenorganisaties. Ook het jaarinkomen, de belaste vergoedingen/bijtellings, de pensioenlasten, de pensioencompensatie en de overige beloningen op termijn samen, blijven binnen het in de regeling opgenomen maximum van € 184.033 per jaar. Voor een toelichting op het beleid en de uitgangspunten voor de directiebezoldiging verwijzen we naar hoofdstuk 8 van het jaarverslag.

Toelichting

De belastbare vergoeding betreft geheel het belasbare deel van de reiskostenvergoeding.

Bezoldiging directie

Naam	P. Wageman
Functie	Directeur/bestuurder

Dienstverband

Aard	onbepaald
Uren	36
Parttime percentage	100
Periode	01-01 - 31-12

Bezoldiging

Jaarinkomen	
bruto loon	103.044
Vakantiegeld	8.244
Totaal	111.288
Belaste vergoeding	3.609
Pensioenlasten (wg deel)	17.409
Pensioencompensatie	0
Overige beloningen op termijn	0
Totaal 2023	132.306
Totaal 2022	125.407

Bezoldiging bestuursleden

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen geen bezoldiging voor hun werkzaamheden.

Er zijn geen leningen, voorschotten en garanties verstrekt aan bestuurders of rechtspersonen die in de consolidatie zijn betrokken. Het totaal aan gedeclareerde onkosten van de leden van de Raad van Toezicht over 2023 bedraagt € 0 (2022: € 0).

Specificatie en verdeling van kosten naar bestemming

Bestemming	Doelstelling		Werving baten	Beheer en administratie	Totaal 2023	Totaal 2022
	Instandhouding	Promotie				
Personeelskosten	531.454	612.323	18.315	309.664	1.471.755	1.342.853
Bestuurskosten	4.865	5.235	170	2.878	13.148	6.845
Huisvestingskosten	54.755	58.919	1.916	32.395	147.985	42.443
Organisatiekosten	111.584	120.069	3.904	66.016	301.575	338.583
Kosten instandhouding	3.089.910	0	0	0	3.089.910	3.118.250
Kosten promotie en eigen fondsenwerving	0	1.055.370	0	0	1.055.370	590.591
Totaal	3.792.569	1.851.916	24.305	410.953	6.079.744	5.439.565

Kengetallen

(in aantallen)

	SOGK			
	2020	2021	2022	2023
Donateurs	6.066	6.451	6.178	6.042
Objecten				
Kerken	96	97	100	101
Synagogen	2	2	2	2
Torens	9	9	9	9
Kerkhoven	59	61	62	62
Pastorieën	9	9	9	9

Werknemers (ultimo boekjaar)

Aantal personen	18	19	19	22
Aantal in fulltime functies(36-uur)	13,43	15,56	15,83	17,33

(in euro's)

Donaties	127.734	161.275	209.192	216.258
Tijdschrift	77.963	16.573	11.857	17.564

Besteding aan de doelstellingen excl. beleggingsresult.	114,29%	92,37%	107,87%	100,42%
Kosten eigen fondsenwerving	4,21%	5,12%	7,26%	2,75%
Kosten beheer en administratie	6,18%	6,63%	5,47%	4,89%

Bestemde reserves

Gebouwen, orgels, luidklokken

	Saldo 1-1-2023	Mutatie 2023	Saldo 31-12-2023
Midwolde-grafmonument	75.100	-1.934	73.166
Niehove	2.633	-129	2.504
Pieterburen	5.608	-1.431	4.177
Uitwierde	179.300	-108	179.192
Marum	4.204	-2.783	1.421
Hevekes	60.066	-261	59.805
Nuis	309	-309	0
Vierhuizen	48.664	-46.000	2.664
Overschild	49.999	0	49.999
Wehe	37.583	-1.737	35.846
Drieborg	183.600	0	183.600
Westernieland	16.921	-715	16.206
Eenrum	144.266	-1.738	142.528
Uithuizen	8.726	-8.726	0
Tinallinge	32.098	-1.693	30.405
Synagoge Groningen	206.356	-20.897	185.459
Oldehove kerk	3.834	-1.259	2.575
Baflor toren en kerk	154.401	-3.751	150.650
Westeremden gereformeerde kerk	28.421	-2.165	26.256
Ulrum hervormde kerk	48.413	-525	47.888
t Zandt toren en kerk	97.595	-1.149	96.446
Middelstum kerk	75.158	-23.313	51.845
Middelstum Carillon	35.095	0	35.095
Toornwerd toren	65.529	-40.101	25.428
Losdorp kerk en toren	1.809	-1.798	11
Spijk kerk en toren	33.575	-398	33.177
Uithuizermeeden	258.200	7.279	265.479
Holwierde	25.219	-2.998	22.221
Bierum	148.588	-910	147.678
Termunten	187.146	-87.436	99.710
Midwolda	70.403	-2.821	67.582
Leermens	80.214	-578	79.636
Zeerijp	337.993	-7.474	330.519
Oude Pekela	23.964	-23.964	0
Onderdendam	94.005	-1.746	92.259
Noordbroek	458.691	-145.262	313.429
Finsterwolde	77.095	-2.349	74.746
Meedhuizen	180.465	-94.737	85.728
Thesinge Gereformeerde kerk	96.184	-96.184	0
Grootegast	50.537	-1.056	49.481

Vervolg op pagina 89

Vervolg van pagina 88

Slochteren	319.541	-155.465	164.076
Grijpskerk NH	190.716	-12.147	178.569
Loppersum	198.931	-182.234	16.697
Nieuwolda	92.596	-19.353	73.243
Doezum	289.354	-728	288.626
Kolham	123.731	-56.080	67.651
Middelstum Doopsgezind	72.393	0	72.400
Noordlaren	117.600	-2.765	114.835
Zuidbroek	0	193.602	193.602
Aa-kerk (SDAK)	48.870	0	48.870
Totaal objecten	5.141.699	-858.326	4.283.380
Roerende goederen	15.846	0	15.846
Educatieve activiteiten	21.370	0	21.370
Kerkhoven	55.723	0	55.723
Herwaarderingsreserve	1.528.800	489.000	2.017.800
Gouden bomenfonds	50.706	0	50.706
	6.814.144	-369.326	6.444.825

Enkelvoudige Balans per 31-12-2023 en 31-12-2022 (na bestemming exploitatiesaldo)

ACTIVA	31-12-2023				31-12-2022
	S.O.G.K.	SDAK	Fondsen	Totaal	Totaal
Materiele vaste activa					
Gebouwen	111	1	0	112	105
Renovatie Remonstrantse kerk	0	784.042	0	784.042	893.529
Upgrading/uitbreiding Der Aa-Kerk	0	33.261	0	33.261	42.290
Noordaanbouw Der Aa-kerk	0	15.186	0	15.186	16.979
Inventaris kerkgebouwen (Inclusief kunstwerken)	0	0	0	p.m.	p.m.
Bedrijfsmiddelen	50.018	71.099	0	121.117	112.772
	50.129	903.589	0	953.718	1.065.675
Beleggingen					
Deposito's	17.113	0	0	17.113	877.113
Effecten	1.832.299	0	15.855.181	17.687.480	16.569.453
Onroerend goed	2.958.000	0	0	2.958.000	2.469.000
	4.807.412	0	15.855.181	20.662.593	19.915.566
Voorraden					
	3.573	0	0	3.573	2.712
Vorderingen					
- Debiteuren	444.466	0	0	444.466	77.330
- Omzetbelasting	0	2.048	0	2.048	8.923
- Overige vorderingen	1.835.049	655	47.914	1.883.618	1.682.714
- Overlopende activa	34.324	0	0	34.324	34.916
- Overlopende activa geconsolideerd	0	0	0	0	0
	2.313.839	2.703	47.914	2.364.456	1.803.883
Liquide middelen					
	785.875	1.887	782.809	1.570.571	1.945.526
Onderhanden Projecten					
	0	0	0	0	377.729
	7.960.828	908.179	16.685.905	25.554.912	25.111.092

PASSIVA	31-12-2023				31-12-2022
	S.O.G.K.	SDAK	Fondsen	Totaal	Totaal
Reserves en fondsen					
Continuïteitsreserve per 1 januari	950.000	254	0	950.254	690.254
Bij/af: exploitatiesaldo verslagjaar				0	0
Onttrekking continuïteitsreserve				0	0
	950.000	254	0	950.254	690.254
Saldo continuïteitsreserve per 31 december	950.000	254	0	950.254	690.254
Reserve als bron van inkomsten	387.519	-2.443.647	15.784.970	13.728.842	14.466.100
Mutatie reserve als bron van inkomsten	-414.520	-79.530	-542	-494.591	-737.258
	-27.001	-2.523.177	15.784.428	13.234.251	13.728.842
Saldo reserve als bron van inkomsten per 31 december	-27.001	-2.523.177	15.784.428	13.234.251	13.728.842
Vrij besteedbaar t.b.v. activa bedrijfsmiddelen	0	612.570	0	612.570	700.080
Reserve waardeverschillen effecten	83.401	0	725.647	809.048	0
Bestemmingsreserves	6.396.755	48.070	0	6.444.825	6.814.144
	7.403.155	-1.862.283	16.510.075	22.050.948	21.933.320
Saldo per 31 december	7.403.155	-1.862.283	16.510.075	22.050.948	21.933.320
Vastgelegd vermogen					
Bestemmingsfondsen door derden bepaald	1.818.224	0	0	1.818.224	1.791.224
	9.221.379	-1.862.283	16.510.075	23.869.172	23.724.544
Totaal eigen vermogen					
Vreemd vermogen					
Schulden op lange termijn					
Direct dienstbaar aan de doelstelling					
Lening	52.500	0	0	52.500	60.000
	561.864	2.048	13.710	577.622	437.039
- Crediteuren	561.864	2.048	13.710	577.622	437.039
- Onderhandenwerk projecten	546.941	0	0	546.941	0
- Overlopende passiva	221.319	916	0	222.235	634.613
- Overlopende passiva geconsolideerd	286.442	0	0	286.442	254.896
- Herrubricering overlopende passiva geconsolideerd	-2.929.616	2.767.497	162.119	0	0
	-1.313.050	2.770.461	175.829	1.633.240	1.326.548
	7.960.828	908.179	16.685.905	25.554.912	25.111.092

	2023				2022
	S.O.G.K.	SDAK	Fondsen	Totaal	Totaal
Bijdragen van donateurs	216.258	0	0	216.258	209.192
Nalatenschappen	811.667	0	0	811.667	690.635
Giften	230.859	0	0	230.859	351.808
Baten winkel	2.479	0	0	2.479	1.180
	1.261.263	0	0	1.261.263	1.252.815
Kosten eigen fondsenwerving/winkel	-34.650	0	0	-34.650	-90.976
In procenten van de baten eigen fondsenwerving	3%		8%	3%	7%
Resultaat tijdschrift	-72.860	0	0	-72.860	-83.763
Resultaat uit eigen fondsenwerving	1.153.753	0	0	1.153.753	1.078.076
Inkomsten uit eigen objecten	599.211	0	0	599.211	440.026
Resultaat beleggingen	151.561	0	1.476.676	1.628.237	-1.879.894
Diverse baten	907.458	0	0	907.458	837.494
Bijdragen particuliere fondsen	869.779	0	0	869.779	558.725
Overheidssubsidies	1.865.529	0	0	1.865.529	1.448.178
Beschikbaar voor de doelstellingen	5.547.291	0	1.476.676	7.023.967	2.482.605

	2023				2022
	S.O.G.K.	SDAK	Fondsen	Totaal	Totaal
Transport: Beschikbaar voor de doelstellingen	5.547.291	0	1.476.676	7.023.967	2.482.605
Besteed aan de doelstellingen					
Instandhouding	2.925.529	167.040	700.000	3.792.569	4.041.275
Promotie	1.699.577	0	51.571	1.751.148	865.627
Beheer en administratie	410.953	0	0	410.953	346.066
Totaal besteed aan de doelstellingen	5.036.059	167.040	751.571	5.954.670	5.252.968
Mutatie onderhanden projecten	-924.670	0	0	-924.670	172.042
Tekort/overschot	-413.438	-167.040	725.105	144.627	-2.598.322
Mutatie bestemmingsfondsen door derden bepaald	27.000	0	0	27.000	151.972
Mutatie bestemmingsreserves	-369.319	0	0	-369.319	-508.260
Mutatie reserve waardeverschillen	83.401	0	725.647	809.048	-1.417.266
Mutatie vrij besteedbaar	0	-87.510	0	-87.510	-87.510
Mutatie continuïteitsreserve	260.000	0	0	260.000	0
Mutatie reserve als bron van inkomsten	-414.520	-79.530	-542	-494.592	-737.258
	-413.438	-167.040	725.105	144.627	-2.598.322

Toelichting op de enkelvoudige Balans en Staat van baten lasten

Inzake de algemene grondslagen voor de opstelling van de jaarrekening alsmede de grondslagen voor de waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat en de toelichting op de onderscheiden posten van de balans en staat van baten en lasten wordt verwezen naar de waarderingsgrondslagen zoals opgenomen in het voorwoord van de geconsolideerde jaarcijfers.

Overige gegevens Gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn geen belangrijke gebeurtenissen na balansdatum.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

De controleverklaring is toegevoegd aan de jaarstukken.

Bezit Groninger Kerken

Eind 2022 was het bezit van de Groninger Kerken als volgt:

Plaats	Kerk	Kerkhof	Toren	Pastorie	Verenigings- gebouw bijgebouw	Synagoge	Jaar van aanwinst
Adorp	●						1979
Appingedam – Molukse kerk	●	Terrein					2014
Appingedam		Terrein		Rabbinats- woning	●	●	2010
Baflo	●	●	●				2013, 2015
Bedum – GK	●	Terrein	●				2014
Beerta	●						2003
Bierum	●	●	●				2014
Breede	●	●					1992
Den Andel	●	●	●				2008
Den Ham	●						1978
Den Horn	●	Terrein					2011
Doezum	●	●	●				2020
Drieborg				●			2019
Eenum	●	●	●				1973
Eenrum	●	●					2008
Engelbert	●						2000
Feerwerd	●	●	●				1977
Fransum	●	●					1979
Finsterwolde	●						2016

Plaats	Kerk	Kerkhof	Toren	Pastorie	Verenigings- gebouw bijgebouw	Synagoge	Jaar van aanwinst
Garmerwolde	●	●	●		●		2003
Garnwerd	●	●	●				1973
Garsthuizen		●					2013
Godlinze	●	●	●				1979
Groningen – Akerk	●						1987
Groningen – Rem. kerk	●	Terrein			●		2004
Groningen					●	●	2009
Grootegast	●	●					2018
Grijpskerk	●	●		●			2019
Grijpskerk – DG	●						1984
Harkstede	●		●				2017
Heveskes	●	●	●				1996
Holwierde	●	●					2014
Hornhuizen	●		●				1978
Kiel-Windeweer	●			●			1986
Klein Wetsinge	●	Terrein					1986
Kloosterburen			●				1975
Kolham	●	Terrein					2020
Krewerd	●	●	●				1983
Kropswolde	●		●				2005
Leegkerk	●						1970
Leermens	●	●					2015
Lettelbert	●						1977
Loppersum	●		●				2019
Losdorp	●	●	●				2014

Plaats	Kerk	Kerkhof	Toren	Pastorie	Verenigings- gebouw bijgebouw	Synagoge	Jaar van aanwinst
Marsum	●	●	●				1981
Marum	●		●				1994
Meedhuizen	●	●	●				2017
Middelbert	●						1974
Middelstum	●	●	●	●	●		2014
Middelstum – DG	●	Terrein					2021
Midwolda	●	●					2014
Midwolde	●		●				1971
Niebert	●						1977
Niehove	●						1975
Niekerk (De Marne)	●	●					2013
Nieuw Beerta	●	●					2003
Nieuw Scheemda	●						1981
Nieuwolda	●						2020
Niezijl	●	●					1999
Noordbroek	●	●			●		2016
Noordlaren	●	●					2021
Noordwijk	●	●					1999
Nuis	●						2001
Oldehove	●	●					2013
Onderdendam	●	Terrein	●	●			2015
Obergum	●	●	●				1970
Oosternieland	●	●					1981
Oosterwijtwerd	●	●					1979
Oostum	●	●	●				1970

Plaats	Kerk	Kerkhof	Toren	Pastorie	Verenigings- gebouw bijgebouw	Synagoge	Jaar van aanwinst
Oude Pekela	●		●				2015
Opwierde	●	●					2003
Oudeschans	●	Terrein		●			1973
Overschild	●	Terrein					2002
Pieterburen	●	● Tuin			●		1981, 1998
Saaxumhuizen	●		●				1974
Sappemeer	●						2006
Scheemda	●	●					2001
Slochteren	●	●	●	●			2018
Solwerd	●	●					1992
Spijk	●	●	●				2014
Stitswerd	●						1973
Termunten	●	●	●				2014
Thesinge	●	●					1971
Thesinge – GK	●	Terrein					2018
Tinallinge	●	●			●		2010
Tolbert	●	●	●				1977
Toornwerd		●	●				2014
Uithuizen	●	●	●				2010
Uithuizermeeden	●	●	●				2022
Uitwierde	●		●				1971, 2022
Ulrum	●	●	●	●	●		2013, 2019
Usquert	●						1977
Vierhuizen	●	●	●				2002
Visvliet	●	●					1973

Plaats	Kerk	Kerkhof	Toren	Pastorie	Verenigings- gebouw bijgebouw	Synagoge	Jaar van aanwinst
Wehe-den Hoorn	●	●	●				1974
Westeremden	●	Terrein					1973, 2000
Westeremden – GK	●	Terrein					2013
Westernieland	●	●	●				2008
Westerwijtwerd	●	●	●				1971
Wierhuizen		●					2003
Wirdum	●	●					1981
Wittewierum	●	●					1977
Woltersum	●	● Terrein	●	●	●		1996, 2003
't Zandt	●	●	●				2014, 2015
Zeerijp	●	●	●				2015
Zuidbroek	●						2023
Zuidwolde	●	●					1975
Zuurdijk	●	●	●				1974

Begunstigers Groninger Kerken

- Algemene Studentenvereniging Dionysos
- Bredius-Stichting
- Cultuurfonds Groningen
- Fonds 21
- Fonds voor Cultuurparticipatie
- Gemeente Eemsdelta
- Gemeente Groningen
- Gemeente Het Hogeland
- Gemeente Midden-Groningen
- Gemeente Oldambt
- Gemeente Westerkwartier
- Gemeente Westerwolde
- Kunstraad Groningen
- M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting
- Meindersma-Sybenga Stichting
- Mondriaan Fonds
- Nederlands Bureau voor Toerisme & Congressen
- Provincie Groningen
- Qop Versnellingsagenda
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- SNN
- Stichting tot Behoud van het Nederlandse orgel
- Stichting Behoud Kerkelijke Monumenten
- Stichting Beringer Hazewinkel
- Stichting Dijk-Weering Fonds
- Stichting Dynamo Fonds
- Stichting tot het Doen van Goede Werken-Klein Pompei
- Stichting Emmaplein Foundation
- Stichting Fonds Eemsmond
- Stichting Het Roode- of Burgerweeshuis
- Stichting J.B. Scholtenfonds en H.S. Kammingafonds
- Stichting K.P. Boon
- Stichting Marthe Havingafonds
- Stichting TBI Fundatie
- Stichting Weteringschans
- Vrienden op de Fiets
- VriendenLoterij Fonds
- Waddenfonds

Preekstoel en dooptuin
Jacobijkerk Uithuizen.

Gelieerde Stichtingen & Fondsen

Stichtingen

Stichting Der Aa-kerk Groningen

Doelstelling

De instandhouding van de beschermde monumenten en in het bijzonder van de Der Aa-kerk te Groningen met haar inventaris, als monument van kerkelijke bouwkunst.

Stichting Ausema-de Jong Fonds

Doelstelling

Het financieel ondersteunen van de instandhouding en het beheer van kerkhoven in de provincies Friesland en Groningen in het algemeen, en die van Borgsweer en Wijnjewoude in het bijzonder, opdat het aanzien van deze kerkhoven op een acceptabel niveau zal komen en blijven, en voorts al hetgeen hiermee rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords. Het in standhouden en beheren van monumentale familiegraven van de oprichters, het familiearchief en de daartoe behorende goederen.

Stichting dr. P.H. Wijkfonds

Doelstelling

Het behoud en kwalitatief herstel van kerkhoven in de provincie Groningen, bij voorkeur behorende bij romaanse en romano-gotische kerken van de Stichting Oude Groninger Kerken.

Stichting Fonds Willemsen-Ritzema van Ikema

Doelstelling

Het bevorderen van de belangstelling voor historische kerkgebouwen in de provincie Groningen en de instandhouding daarvan in de ruimste zin.

Stichting Freerk J. Veldman

Doelstelling

Het verwerven en in stand houden van roerende zaken, welke van belang zijn voor de geschiedenis van de meubelkunst in Noord-Nederland, met bijzondere aandacht voor de kerkelijk meubelkunst in de provincie Groningen in aansluiting op de doelstellingen van de Stichting Oude Groninger Kerken, en het wekken van belangstelling daarvoor en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks in verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords.

Stichting Groninger Klokken- en Orgelfonds

Doelstelling

Het in stand houden van klokken en orgels in de provincie Groningen en het wekken van belangstelling daarvoor in het algemeen en voor de Stichting Oude Groninger Kerken in het bijzonder.

Stichting Tempel-Zwartsenberg Fonds

Doelstelling

De ontwikkeling van het geestelijk en maatschappelijk leven in de provincie Groningen te bevorderen door het verlenen van steun aan het werk van de te Groningen gevestigde Stichting Oude Groninger Kerken.

Stichting Van Tuikwerd Fonds

Doelstelling

Het in stand houden van het cultureel erfgoed in de provincie Groningen en het wekken van belangstelling daarvoor in het algemeen en voor de Stichting Oude Groninger Kerken in het bijzonder.

Fondsen op Naam

Cornelis Hendrik Kim Fonds

Doelstelling

Restauraties van gewelf- en muurschilderingen in kerken in bezit van de Stichting Oude Groninger Kerken.

Fonds Hugo C. Veerkamp

Doelstelling

Instandhouding van funerair erfgoed in de provincie Groningen.

Herstelfonds getroffen kerken

Doelstelling

Renovatie en restauratie van kerken in het aardbevingsgebied na schadeherstel.

Hoeksema-Du Pui Fonds

Doelstelling

Instandhouding en het beheer van kerk en kerkhof te Godlinze. Aan deze gift is het recht van vruchtgebruik verbonden.

M.V.A. Dierckxfonds

Doelstelling

- De restauratie van in oorsprong romaanse kerken;
- De jaarlijkse organisatie van een concert en een lezing.

Schillhorn van Veen Fonds

Doelstelling

- Het beheer en behoud van de kerken en kerkorgels van de stichting in de (huidige) gemeente het Hogeland.
- Het beheer en behoud van de Molukse kerk in Appingedam.

Swarts-Jansema Fonds

Doelstelling

Dit betreft een nalatenschap waarvan de revenuen ten gunste vallen aan cultuurhistorische objecten in de voormalige gemeente Hoogezand-Sappemeer waaronder de Damkerk en de historische begraafplaats van Hoogezand.

Thesingefonds

Doelstelling

Instandhouding van het kerkgebouw en het kerkhof te Thesinge.

Titus Stipendium

Doelstelling

- Het ondersteunen van onderzoek naar het erfgoed van de Stichting Oude Groninger Kerken, waarbij de voorkeur uitgaat naar roerend erfgoed zoals bijvoorbeeld meubilair en kerkzilver;
- Het bieden van de mogelijkheid aan jonge talentvolle onderzoekers (tot dertig jaar) kennis en vaardigheden te ontwikkelen en hen zo een springplank te geven die kan leiden tot andere, wellicht grotere onderzoeksprojecten.

Unico Ripperda Fonds

Doelstelling

Instandhouding van de kerk in Oosterwijtwerd.

Van Wageningen Fonds

Doelstelling

- Instandhouding van het religieus cultureel erfgoed van de stichting in de provincie Groningen, specifiek voor de kerken van Zeerijp en Marsum;
- Het bevorderen van de belangstelling voor het religieus cultureel erfgoed van de stichting in de provincie Groningen op het gebied van audiovisuele educatie, specifiek voor de kerken van Zeerijp en Marsum;
- Het in stand houden en restaureren van de rijksmonumentale orgels behorend bij het religieus cultureel erfgoed van de stichting in de provincie Groningen, specifiek voor de kerken van Zeerijp en Marsum.

Kerk Bierum

Colofon

Aan dit jaarverslag werkten mee

Alle medewerkers Groninger Kerken

Grafisch Ontwerp

Jochem Koopman

Fotografie

Arjen Bronkhorst, House of Design,
Sake Elzinga, Kristi Jungcurt, Knelis, Paul&Albert,
Aafke Stavenga, Liesbeth van de Wetering,
Duncan Wijting, Albert-Erik de Winter en eigen
beeld Groninger Kerken

Drukwerk

MarneVeenstra, Groningen

Uitgave

Groninger Kerken, 2024

www.groningerkerken.nl

Blijf je
verwonderen